

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Svatba jako přechodový rituál na stránkách časopisu Český lid (1892-1932)

Veronika Janečková

Bakalářská práce

2009

**University of Pardubice
Faculty of Philosophy**

Wedding like rites of passage on the pages of journal Český lid (1892-1932)

Veronika Janečková

Bachelor paper

2009

NÁVRH ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení: Veronika Janečková

Oblast: přelom 19. a 20. století

Návrh názvu práce: Svatba jako přechodový rituál na stránkách časopisu Český lid (1892-1936)

Anglický název práce: Wedding like transitiv ritual on the pages of journal Český lid (1892-1936)

Stručná osnova:

1. svatba jako přechodový rituál: zasnuby – stádium pomezí, svatební obřad – přijímací funkce, symbolika hmotného přechodu,...
2. příprava na svatbu: způsob námluv, zasnuby (ohlášky, souhlas rodičů), svatební smlouvy (mesaliance), svatební oznámení
3. svatební výbava: šaty nevěsty a ženicha, výbava nevěsty, věno
4. svatební obřad a jeho průběh: svatební etiketa, zvyky a obyčeje spojené se svatbou (svatební dary, proslovy, svatební masky,...), svatební průvod, hostina (hosté, jídelníček,...), hudba a tanec
5. svatební symbolika: pověry a magické praktiky (věštění na ženicha, upomínkové předměty spojené se svatbou,...)

Základní literatura (**včetně dostupnosti**):

Český lid (ročník 1892 – 1936) – Národní knihovna (slovanská knihovna)

Ludvík KUNZ, *Soupis prací Zibrtova Českého lidu*. ročník I-XXXII 1892-1932, Praha 1960.

Zdenko ĎURIŠKA, *Dovolují si oznámit'...*, In: Pamiatky a múzea, č.4, Revue pre kulturné dedičstvo, Bratislava 2004.

F. BARTOŠ, *Moravská svatba*, Praha 1892.

J. C. BOLOGNE, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na západě*, Praha 1996.

J. F. VAVÁK, *Řeči svadební pro družbu neb držitele svadby : jakož i mnohonásobná připíjení o věnec pannám družičkám, a jejich odpovídání mládencům : připojenými k tomu, dobře spořádanými písněmi vyplněné*, Hradec Králové 1877.

Václav KRÍŽ, *Jak se obléknu na svatbu?*, Krejčovská revue, r. I., 1926, č. 2.

Vojtěch AMBROŽ, *Svatební obyčeje*, In: Popis školního okresu plzeňského, Plzeň 1896.

Mária ZÚBERCOVÁ, *Svadobné šaty a svadobné symboly*, In: Pamiatky a múzea, č.4, Bratislava 2004.

Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.

Martina HALÍŘOVÁ (red.), *Oznamuje se láskám vašim....aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*, Východočeské muzeum v Pardubicích, Pardubice 2007.

Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

Konzultováno s: prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.

Podpis:

Datum: 14. 3. 2008

Podpis studenta:

Prohlášení

Prohlašuji: Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 24. 6 . 2009

Veronika Janečková

Souhrn

Tato bakalářská práce se zabývá tématem svatby jako jednoho z přechodových rituálů. Výchozím pramenem pro studium svatby se v našem případě stal časopis Český lid z let 1892-1932. Následující text zachycuje svatbu od prvních příprav až po konec svatebního veselí. Důraz je kladen na rituální význam jednotlivých událostí svatby. Těžištěm práce je popis důležitých osob, momentů a atributů svatby.

Klíčová slova

svatba – přechodový rituál - Český lid – nevěsta – 19. století – venkov

Abstract

Major theme of this bachelor paper is wedding like a rite of passage. Major archival source is in our case journal *Český lid* from years 1892-1932. Following text describes wedding from first preparation to end of wedding celebration. Emphasis is placed on ritual meaning of single events of wedding. Main part of this work contain description of important persons, moments and attributes of wedding.

Key words

wedding - rite of passage – *Český lid* – bride - 19th century - country

OBSAH

1. Úvod	1
2. Přechodové rituály	3
2.1 Svatba jako přechodový rituál.....	4
3. Časopis Český lid	6
3.1. Čeněk Zíbrt.....	7
3.2. Články se svatební tematikou v časopisu Český lid.....	8
3.3. Autoři článků.....	10
4. Vstup do manželství - demografická sonda	12
5. Předsvatební přípravy a plánování	14
5.1. Věštění na ženicha.....	15
5.2. Zásnuby.....	16
5.3. Řečník, smlouvčí, tlampač,	18
5.4. Svatební smlouvy.....	19
6. Chystání svatby	22
6.1. Útrata za svatbu.....	22
6.2. Výbava pro nevěstu.....	23
6.3. Oblečení nevěsty.....	24
6.4. Oblečení ženicha.....	26
6.5. Svatební kytice.....	26
6.6. Svatební praporece.....	27
6.7. Družička a družba.....	27
6.8. Zvaní na svatbu.....	30
6.9. V předvečer svatby.....	32

7. Svatební den	34
7.1. Ráno u nevěsty.....	34
7.2. Cesta do kostela.....	36
7.3. Obřad.....	37
7.4. Cesta z kostela.....	38
7.5. Zábava v hostinci.....	38
7.6. Hostina.....	39
7.7. Čepení nevěsty.....	41
7.8. Svatebčané.....	43
8. Druhý den svatby – u ženicha	45
8.1. Cesta pro podušky.....	46
9. Konec svatebního veselí	48
9.1. Z nevěsty se stala manželka.....	48
10. Závěr	50
11. Prameny a literatura	52
12. Přílohy	53
13. Resumé	65

1. Úvod

Předkládaná práce si klade za cíl přispět k obrazu svatby, jak ji popisují články v časopise Český lid. Na svatbu nahlížíme jako na významný přechodový rituál v životě člověka. O problematice přechodových rituálů pojednává první kapitola, přičemž vycházíme především z práce A. van Gennepa *Přechodové rituály*. Následující část práce je věnována časopisu Český lid a možnosti jeho využití jako základního pramene pro téma svatby. V dalších kapitolách a podkapitolách sledujeme svatební veselí od prvních příprav přes sepsání svatební smlouvy až po samotný svatební den. Neopomeneme žádný z dobových svatebních atributů, jako jsou šaty nevěsty, její výbava nebo bohatá svatební hostina. Seznámíme se s nejvýznamnějšími účastníky svatby (novomanželé, rodiče, družba) i s tím, jakou roli hráli ostatní svatebčané (příbuzní, vrstevníci, sousedé). Struktura práce kopíruje chronologické řazení konkrétních událostí svatby.

Výchozím pramenem pro tuto práci se stal časopis Český lid z let 1982-1932. Dílčí informace jsme získali z řady knih a studií zaznamenaných na konci práce v kapitole prameny a literatura. Časopis Český lid a jeho zakladatel Čeněk Zíbrt, jehož medailonek nabízí třetí kapitola, položili základ ke studiu etnologie u nás. Dopisovatelé časopisu, především amatérští nadšenci, tak dostali prostor zveřejnit informace často dosud jen ústně předávané. V případě svatebních tradic a obyčejů podávají vlastní i převzatá svědectví, která by se jinak pravděpodobně nedochovala. Proto citace z článků odpovídají původnímu vydání. Pro zachování autenticity a specifických rysů jazyka jsme ponechali i drobné nedostatky, které se neshodují s dnešním jazykovým územ. Opravena jsou jen ta slova a obraty, u kterých bychom dnes nepoznali jejich význam. Tato práce nevyužila ani zdaleka potenciál, který časopis Český lid nabízí, proto je jen dílčím příspěvkem k problematice svatby, jež by jistě zasluhovala důkladnější rozbor a studium.

Na svatbu nahlížíme jako na jeden z nejdůležitějších přechodových rituálů, kdy novomanželé vstupují do nového období života. Rituály využívající více či méně magické praktiky mají tento přechod učinit co nejsnadnějším a zajistit, aby následující období bylo šťastné. Proto je na události a obyčeje, které ilustrují tento přechod, kladen v naší práci největší důraz. Ať už jde o dojemné loučení nevěsty s rodiči, nebo o její „čepení“, kdy je definitivně přijata mezi vdané ženy.

V naší práci je obecně více prostoru věnováno nevěstě než ženichovi. Pro nevěstu byla jednou z mála událostí, kdy byla středem pozornosti. Navíc byla svatba na rozdíl od jiných rodinných oslav slavena veřejně. Proto i prameny – články věnují nevěstě více pozornosti.

Celou práci pak uzavírají obrazové přílohy. Použité obrázky pocházejí ze samotných článků z Českého lidu a mají upřesnit představu svatby, jak ji následující text popisuje.

2. Přejchodové rituály

Na začátku této práce je třeba definovat několik základních termínů. Pojem přechodový rituál úzce souvisí s pojmem životní cyklus. Dějiny životních cyklů jsou dnes velmi oblíbené a skrze jejich perspektivu nahlíží řada historiků na dějiny každodennosti. Ale jako termín nejsou žádnou novinkou, historie si jej vypůjčila od biologie.

Lidský život je dán narozením a končí smrtí jedince, ale mezi těmito dvěma body je několik etap, kterými každý člověk během života projde. Jedná se různě dlouhé etapy a přechody mezi nimi jsou prováděny rituály. Takový zlom v životě každého člověka jej posouvá od jedné generační skupiny k jiné, z jednoho zaměstnání do druhého, z jedné společenské role k jiné. V těchto okamžicích života se musí každý za sebe ztotožnit se svou novou rolí, naučit se nová pravidla, vzorce chování apod. A právě toto období je prováděno přechodovými rituály. Člověk se v nových situacích zákonitě ocitá pod tlakem a provázejí ho pocity nejistoty z nastalých změn. Přechodové rituály ho proto tímto obdobím mají provést a pomoci mu ukotvit se v novém postavení. Přechodové rituály se staly v mnoha případech přímou součástí náboženství, ale nemůžeme opomenout jejich světský význam. V našem případě se jedná o jeden z rodinných přechodových rituálů. Účastní se jej široké okolí a to poskytuje jedinci značnou oporu a pomoc při této změně.¹

Výchozím zdrojem se pro nás stala práce francouzského etnologa Arnolda van Gennep², která přes své datum vydání, byla vydána poprvé 1909 v Paříži, pojednává o problematice uceleně a je stále aktuální.

Přejchodové rituály mají vždy tři fáze: odlučující (tzv. preliminární), pomezí (prahové) a slučovací (postliminární). Odlučující část představuje období, kdy je jedinec odloučen od původní skupiny a prodělá určité zkoušky nebo je jen izolován, další, pomezí část rituálu, představuje fázi, kdy daný jedinec už nepatří do původní skupiny, ale ještě není začleněn ani do nové, tak se děje až na konci pomezího období, a ve třetí slučovací části je

¹ POJAROVÁ, Tereza – ŠALANDA, Bohuslav. *Přejchodové rituály: Bakalářská práce*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002. 49 s.

² Charles-Arnold Kurr van Gennep – narodil se 23.4. 1873 v Ludwigsburgu a zemřel 7.5. 1957 v Épernay, významný francouzský etnolog a folklorista, studoval orientální jazyky a folkloristiku, ovlivňován Marillierem a Sébillotem. Po krátkém pobytu v Czestochowé (1897-1901), kde vyučoval francouzštinu, získal v Paříži doktorát na základě studií *Tabu a totemismus na Madagaskaru* (1904) a *Australské mýty a legendy* (1906). V letech 1912-1915 přednášel na univerzitě v Neuchatelu, později přednášel v Holandsku, USA a v Londýně (1922-1924). Bývá považován za zakladatele francouzské ethnografie a folkloristiky, především pro své pětisvazkové dílo *Náboženství, zvyky a legendy – Eseje o ethnografii a lingvistice* (1908-1914) a monumentální devítisvazkovou *Příručku současného francouzského folkloru* (1937-1958), ve kterých systematicky využil vlastních terénní a dotazníkové výzkumy. Pronikavá a zjevně nadčasová studie *Přejchodové rituály* byla náležitě doceněna teprve posmrtně.

přijat změněný člověk zpátky do společnosti. Uvedené kategorie nebývají u všech obřadů ve stejném poměru např. odlučovací rituály jsou více rozvinuty u pohřebních obřadů, slučovací (jinak také přijímací) u svatebních obřadů, pomezí rituály mohou mít značný význam při těhotenství, nebo mohou být minimalizovány jako při adopci, nebo druhém sňatku.³ Také nemusejí vždy přicházet ve stejném chronologickém pořadí, například u moderní západní společnosti představuje svatební cesta neboli líbánky izolaci, která ale přichází až po svatebním obřadu.

Rituály jsou někdy natolik rozvinuté, že se i jejich fáze dělí na ještě menší celky. Například zásnuby jsou v podstatě obdobím pomezí mezi dospíváním a manželstvím, ale zároveň toto období zahrnuje spoustu odlučovacích rituálů.⁴

Rituál jako takový se vztahuje také k pojmu obřad. Obřad sdružuje kolektiv lidí a upevňuje jejich sounáležitost. Člověku umožňuje se odpoutat od každodenního života a zažít spolu s ostatními výjimečný okamžik. Z tohoto hlediska se rituál stává propojením profánního a posvátného světa.⁵

Pro rodinné rituály, v našem případě svatbu, hrají nepostradatelnou roli tradice. Zvyky z minulosti jsou ovlivňovány společností a dobou, ve které se praktikují. Takové znaky lidové kultury jsou pro naši práci hlavním zdrojem informací. V jejich světle nahlížíme na přechodový rituál jako takový a především na hlavní zúčastněné osoby.

2.1 Svatba jako přechodový rituál

Svatební obřady patřily k veřejně nejvíce slaveným událostem. Chvilce, kdy se ze svobodného období přechází do manželského, oslavuje velká skupina lidí i proto, že tak dává nově vzniklému svazku jistou legitimitu a uznání.

Svatba je pro člověka velmi důležitá změna společenské kategorie. Nejméně pro jednoho z manželů to znamená změnu rodiny, bydliště (změna se v obřadech projevuje tak, že se odlučovací rituály vždy dotýkají hlavně tohoto materiálního přechodu). Uvedená změna se týká většího počtu lidí, proto pomezí období nabývá významu. Toto období se nazývá zasnoubení a často tvoří samostatnou část svatebních obřadů, zahrnující rituály především

³ VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. NLN, Praha 1997, s. 20. ISBN: 80-7106-178-6.

⁴ VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. NLN, Praha 1997, s. 110. ISBN: 80-7106-178-6.

⁵ POJAROVÁ, Tereza – ŠALANDA, Bohuslav. *Přechodové rituály: Bakalářská práce*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002. 49 s.

odlučovacím rázu a pomezím. Samotné svatební rituály mají potom především přijímací charakter. Schéma přechodových rituálů je zde tedy složitější než v jiných obřadech.⁶ Rituály a vznikuvší svazek se dotýkají několika více či méně velkých společenství: družičky a mládenci, rodiče, prarodiče a širší příbuzenstvo, sousedi a zvláštní společenství (skupina věřících, cech, vrstevníci).

Sňatek má vždy nějaký ekonomický dopad. Stanovení zaplacení vrácení věna nebo najmutí ženicha do služby. Všechny ekonomické záležitosti se prolínají se samotnými rituály. Výše uvedená společenství mají zájem na ekonomických záležitostech okolo sňatku, například jestliže má rodina nebo vesnice přijít o pracovní sílu, chce náhradu. Odtud vychází rozdávaní potravin apod. a především rituály, kde se něco „vykupuje“, zejména volný průchod do nového bydliště. Toto „vykupování“ se vždy časově shoduje s odlučovacím rituály, a to natolik, že je lze někdy považovat za samotné odlučovací rituály.

Když se po tridentském koncilu snažila církev nahradit tradiční lidové zvyky a pověry spojené se svatbou (často mající svůj původ v době předkřesťanské), podařilo se jí to jen zčásti.⁷ Tak vedle sebe existovala obě schémata rituálů tradiční (např. loučení se svobodou, koláč, čepení nevěsty atd.) i církevní (modlitby u stolu nebo způsobu žehnání). Spektrum rituálů provázejících svatbu, je značné. Pro člověka je přechod ze svobodného do manželského stavu jeden z nejdůležitějších v životě. Dnes už tuto změnu nevnímáme tak intenzivně, ale v minulosti to zejména pro ženu znamenalo změny mnoha pravidel chování, kterými se od svatebního dne musela řídit. Za všechny uveďme pravidla týkající se oděvu, zábavy nebo místa v kostele.

Rituály s dobou mizely, ale nahrazovaly je nové „modernější“, avšak od 1. poloviny 20. století byly stále více v pozadí. Industrializace, modernizace společnosti je už nepovažovala za nezbytné. U nás především nástup komunismu negativně ovlivnil tuto sféru lidského chování, svým potlačováním všeho náboženského postupně zlikvidoval tradice s ním spojené. V některých případech se rituály dál praktikovaly, ale postupně ztrácely význam i své původní hodnoty. Po pádu režimu v listopadu 1989 by tedy teoreticky měl nastat alespoň částečný návrat takových zvyků a tradic, ale bohužel na tuto otázku nejsme schopni dát uspokojivou odpověď. Lidé dnes nejsou ani zdaleka tak nábožensky založeni, takže ze svatebních obyčejů často zbyla torza, která mají jen povrchní symbolický význam.

⁶ VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. NLN, Praha 1997, s. 110. ISBN: 80-7106-178-6.

⁷ POJAROVÁ, Tereza – ŠALANDA, Bohuslav. *Přechodové rituály: Bakalářská práce*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002. 49 s.

3. Časopis Český lid

Primárním pramenem pro naši práci byly články z časopisu Český lid, proto se v krátkosti zmíníme o tomto prvním českém národopisném periodiku. První číslo časopisu Český lid vyšlo v září roku 1891 a přes malé přestávky vychází dodnes a řadí se tak mezi nejdéle vycházející periodika nejen ve střední Evropě. Jeden z impulsů pro vznik časopisu byly velké výstavy, které se konaly v 90. letech 19. století v Praze (Zemská jubilejní výstava 1891, Národopisná výstava československá 1895).

U jeho vzniku stála skupina intelektuálů v čele s etnografem a kulturním historikem Čeněkem Zíbrtem a archeologem Luborem Niederlem⁸. Časopis byl odrazem všeobecného zájmu o lidovou historii českých zemí v 80. a 90. letech 19. století. Národopisu, který byl teprve vznikajícím oborem, se tehdy věnovali vedle vědců a spisovatelů i laici. Časopis měl podtitul „Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku“ a dělil se na dvě části. Antropologicko-archeologický oddíl řídil L. Niederle a kulturně-historicko-etnografický vedl Č. Zíbrt. (vzhled obálky časopisu viz příloha 1 a 2)

Původní vymezení časopisu jako odborného periodika, do kterého budou přispívat pravidelně přední čeští i zahraniční vědci, se ukázalo být nesplnitelným. Ale Čeněk Zíbrt si vytvořil širokou základnu přispěvatelů mezi nadšenci-amatéry. Což znamenalo, že etnografická část časopisu byla vyplněna z většiny články od těchto laiků. To vyvolalo kritiku odborné veřejnosti a zapříčinilo odchod L. Niederleho.

Časopis na oblíbenosti nijak neutrpěl a byl nadále vyhledávaný širokou veřejností. Redaktor Čeněk Zíbrt v něm neustále upozorňoval na význam a nepostradatelnost folklórního a etnografického materiálu pro národní vědomí, které na konci 19. století stále sílilo. Z Čech, Moravy i Slovenska přicházely cenné příspěvky a ze Šimáčkova nakladatelství se opačným směrem šířil oblíbený časopis. Mezi dopisovateli se objevovala i jména předních českým vědců (O. Hostinského⁹, V. Tilleho¹⁰, O. Zicha¹¹ atd.). Časopis seznamoval čtenáře s lidovou kulturou, uměním, rodinným životem, zvyky a obyčejí. Ale Zíbrt jej neustále zdokonaloval, a tak se na stránkách časopisu objevovaly životopisy a nekrology významných světových etnografů a folkloristů, rubriky zpráv a recenzí přinášely informace o mezinárodních sjezdech, konferencích a výstavách.

⁸ Lubor Niederle (1865-1944) – český archeolog, antropolog a etnograf. Profesor na Karlově univerzitě v Praze. V roce 1919 se stal prvním ředitelem Státního archeologického ústavu v Praze. Autor *Slovanských starožitností* (poslední kompletní souhrn slovanské problematiky vytvořený jedním badatelem)

⁹ Otakar Hostinský (1847-1910) – český estetik, hudební vědec a výtvarný teoretik, kritik a pedagog.

¹⁰ Václav Tille (1867-1937) – český literární, divadelní a filmový teoretik, kritik, folklorista a prozaik

¹¹ Otakar Zich (1879-1934) – český skladatel a estetik

Se začátkem 1. světové války se časopis na deset let přestal vydávat a obnovil jej opět Čeněk Zíbrt v roce 1924. Aktivita dopisovatelů poněkud upadala, protože dávali přednost regionálním sborníkům a časopisům. Celkově se kvalita časopisu ke konci 20. let minulého století, přes veškerou Zíbrtovu snahu, zhoršila. Není potom divu, že po smrti Čenka Zíbrta v roce 1932 se časopis odmlčel zcela na dlouhých patnáct let. Obnovy se časopis dočkal až po druhé světové válce, kdy jej z iniciativy českého etnografa Karla Chotka začaly vydávat nakladatelské podniky českých zemědělců Brázda. Časopis byl zmodernizován a nesl nový podtitul „Měsíčník pro dějiny venkova a národopisu“. Ale toto období už není touto prací mapováno, proto jen na doplnění, dnešní podoba časopisu Český lid vychází čtyřikrát ročně s podtitulem „Etnologický časopis“ a vydává jej Etnologický ústav Akademie věd České republiky.¹²

3.1 Čeněk Zíbrt

Čeněk Zíbrt byl pro časopis nejdůležitější a nepostradatelnou osobou, proto se někdy období do roku 1932 označuje za „zíbrtovské“ a časopis jako „Zíbrtův Český lid“. Prof. PhDr. Čeněk Zíbrt (vlastním jménem Vincenc Jan Zíbrt) se narodil 12. října 1864 v Kostelci nad Vltavou.¹³ Po studiu Gymnázia v Písku odešel do Prahy na univerzitu.¹⁴ Roku 1888 se stal doktorem filosofie a ve studiu pokračoval v zahraničí na univerzitách v Mnichově, Berlíně, Krakově, Lvově, Varšavě a Petrohradě.¹⁵ Roku 1891 se stal docentem všeobecné kulturní historie se zřetelem k zemím rakouským na Filosofické fakultě Pražské univerzity. Roku 1901 mu byl udělen titul mimořádného profesora a přednášel pravidelně o kulturní historii.¹⁶

Od roku 1884 byl literárně činný a po člancích v časopisech začal vydávat samostatná díla, ve kterých se zabýval kulturní historií a folklórem. Vedle teoretických úvah o studiu

¹² SECKÁ, Milena – WOITSCH, Jiří. *Nástin dějin časopisu Český lid*. [cit. 2009- 5- 20]. URL: <http://www.eu.cas.cz/index.php?k=44>.

¹³ více viz BLŮMLOVÁ, Dagmar (ed.). *Čeněk Zíbrt a kulturní historie*. České Budějovice 2003.

¹⁴ více viz BLŮML, Josef. Studia Čenka Zíbrta na filozofické fakultě české univerzity v Praze. In *Výběr* 33, 1996, s. 191-200, 268-278.

¹⁵ více viz BLŮML, Josef. Studijní pobyt Čenka Zíbrta na německých univerzitách v Mnichově a Berlíně. In *Výběr* 34, 1997, s. 21-28.

BLŮML, Josef. Studijní cesta Čenka Zíbrta do Polska a Ruska. In *Výběr* 34, 1997, s. 112-117.

¹⁶ více viz BLŮML, Josef. Zíbrtovy přednášky o kulturních dějinách na pražské univerzitě. In BLŮMLOVÁ, Dagmar (ed.). *Čeněk Zíbrt a kulturní historie*. České Budějovice, 2003, s. 62-89.

kulturní historie se v jeho dílech objevují obrazy z české lidové kultury. Největší zásluhu má právě na vzniku a rozvoji národopisu u nás.

Od roku 1899 řídil Zíbrt jako spoluredaktor nejstarší vědecké periodikum u nás časopis Muzea Království Českého, jehož se stal poté (1905) hlavním redaktorem.

Zíbrt také podporoval knihovnu Muzea českého, a to nejen tím, že jí věnoval celou svou soukromou knihovnu, ale zajistil vzácné styky se zahraničními vědci, především slavisty. Čeněk Zíbrt byl členem mnoha domácích i zahraničních institucí vzdělávacích i etnografických a byl za svou přínosnou práci odměněn i mnoha čestnými členstvími. Zemřel 14. února 1932 v Praze.¹⁷

Pro dokreslení uvádíme slova samotného Čenka Zíbrta, který hodnotil pětileté působení časopisu: „*Pátý ročník národopisného sborníku Českého lidu chýlí se ke konci. Každý nepředpojatý jistě přisvědčí, probírá-li posavadní obsah pěti ročníků Č. Lidu, že není stránky československého národopisu, která by posud nebyla v něm zastoupena. Články do Č. Lidu podali skoro bez výjimky všichni, kdo se věnovali studiu československého lidu, a to bez rozdílu stran a sporných názorů. Pod praporem Č. Lidu v šiku svorném seskupili se všichni přední znalci československého národopisu, a co často po léta chystali, Čeho dlouholetým soustavným studiem nabyli, to uložili jako do pokladnice v Č. Lidu pro pracovníky další.*“¹⁸ Z uvedeného vyplývá, že redaktor Čeněk Zíbrt byl více než spokojený s dosavadním působením svého časopisu. Prostor, který nabídl všem, jež byli ochotni přispět k poznávání českého národopisu, se rychle zaplnil a splnil tak zcela svůj cíl.

3.2 Články se svatební tematikou na stránkách časopisu Český lid

Problémy svatby a rodiny obecně zkoumá v mnoha ohledech podrobně historická demografie. Nahlížet na uzavírání manželství a následné zakládání rodiny lze také z pohledu náboženského, ekonomického, psychologického, sociologického nebo etnologického. A právě perspektiva etnologie a sociologie je pro tuto práci nejzásadnější. Etnologie zastoupená v našem případě časopisem Český lid totiž představuje tradice dochované navzdory postupující industrializaci ve více či méně odlehlých regionech.

¹⁷ více viz BLŮMLOVÁ, Dagmar (ed.). *Čeněk Zíbrt a kulturní historie*. České Budějovice 2003.

¹⁸ ZÍBRT, Čeněk. Jak se čerpá z českého lidu. In *Český lid* 5, 1896, s. 487.

Svatby jako události v postatě veřejného charakteru zpočátku lákaly hlavně sběratele, kteří shromažďovali poznatky o folklóru.¹⁹ Jejich zájem nebyl ani tak odborný jako spíše národopisně vlastenecký. Cílem pro ně bylo uchovat podobu lidových zvyků v jejich nejčistší podobě pro další generace. Odtud vedla cesta k systematictějšímu výzkumu, který byl s postupující dobou více odborný.²⁰ Ale to tato odbornost není v našem poli zájmu, protože právě laičtí sběratelé jsou původci primárních pramenů k této práci. V časopise převládají články s tematikou venkova, zatímco město je až na pár výjimek mimo okruh jejich zájmu. Zaměření článků zůstává jednostranné i z pohledu náboženství, autoři věnovali pozornost hlavně katolické svatbě, protestantské či židovské sňatky zůstávají v pozadí. Jako podklad pro tuto práci sloužily články z let 1892-1932.

Vedle amatérských příspěvků, které jsou popisné a na informace velmi bohaté, ale postrádají odbornou srovnávací analýzu, se v časopise vyskytovaly i články od předních českých odborníků z oblasti historické, národopisné, archeologické a antropologické.²¹ Naší práce se ale mnohem více týkají prvně jmenované články laické.

Pramenem pro tuto práci bylo konkrétně 95 článků z uvedených 32 ročníků časopisu. Samozřejmě nebyl každý článek pro náš účel užitečný stejně. Několik článků popisujících celý průběh svatby se stalo jakousi kostrou práce, přičemž další články, úžeji tematicky zaměřené, poskytly doplňující informace k jednotlivým kapitolám. Překvapivým se stal v průběhu bádání fakt, že v Soupisu prací Zíbrtova Českého lidu, který vypracoval Ludvík Kunz²², se zdaleka nenacházely všechny články se svatební tematikou. Proto zhruba 40 článků muselo být vyhledáno bez pomoci Soupisu.

Pro představu každé číslo-ročník časopisu obsahuje zhruba 100 článků, v průměru každý od jiného autora, a to na 500 stranách. Mezi ročníky najdeme i výjimky, například 25. ročník má jen 100 stran. Rozsah jednotlivých článků je průměrně 10 stran.

¹⁹ PETRÁŇOVÁ, Lydia. Počátky etnografického zájmu o svatební obyčeje. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). *„Oznamuje se láskám našim ...“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007, s. 136. ISBN 978-80-86046-97-6.

²⁰ PETRÁŇOVÁ, Lydia. Počátky etnografického zájmu o svatební obyčeje. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). *„Oznamuje se láskám našim ...“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007, s. 135-139. ISBN 978-80-86046-97-6.

²¹ SECKÁ, Milena – WOITSCH, Jiří. *Nástin dějin časopisu Český lid*. [cit. 2009- 5- 20]. URL: <http://www.eu.cas.cz/index.php?k=44>.

²² KUNZ, Ludvík. *Soupis prací Zíbrtova Českého lidu: ročník I-XXXII 1892-1932*, Praha, 1960.

3.3 Autoři článků

Národopisci-amatéri nezapisovali vždy jen vlastní vzpomínky a zážitky, ale také vzpomínky svých babiček, či informace neověřené, jen vyprávěné. Proto se s nimi noříme někdy hluboko do 19. století i dále do historie. Jedná se často o příběhy uchovávané jen ústní formou, přičemž právě časopis Český lid probudil v autorech potřebu tyto příběhy písemně zaznamenat a tak je uchovat.

Laičtí dopisovatelé sice neposkytují na svých stránkách odborný pohled na věc, ale jejich výpovědím nechybí autentičnost a smysl pro detail. Správně totiž pochopili, že jen podrobným zaznamenáním tradic a zvyků, které znají, jim dají šanci na uchování do budoucnosti. Při čtení jejich článků si můžete chvílemi připadat jako jeden ze svatebčanů a šaty nevěsty si tak prohlédnout opravdu zblízka.

Vyjma Čenka Zíbrta se jména autorů námi použitých článků neopakují, z toho vyplývá, že jsme čerpali přibližně z 90 různých autorů. Ale v mnoha člancích se objevuje zmínka o Františku Janu Vavákovi²³, který napsal rozšířenou publikaci „Smlouvy aneb Chvalitebné řeči svadební“. Tato knížka se šířila, lidé si opatřovali její přepis a podle ní pak dodržovali různé zvyky a využívali jejích rad. Sám Čeněk Zíbrt se snažil shromáždit veškerou Vavákovu písemnou pozůstalost pro knihovnu Národního muzea.²⁴

Zajímavou skutečnost ohledně nářečí a tradic, která souvisí z části i s naší prací, zachytil jeden z dopisovatelů Českého lidu. Ten zareagoval na vyzvání časopisu, aby lidé se zájmem o lidovou kulturu sbírali a zapisovali zajímavá přísloví a přirovnání z různých nářečí, která často v této době používaly jen nejstarší generace, a aby se jim tak pomohlo přežít. Autor článku se tohoto úkolu rád zhostil a svůj výsledek zprostředkoval Českému lidu s následujícím dovětkem: *„A tu začal jsem zapisovati i všechna zajímavá úsloví, přirovnání atd., jež jsem od ní slýchal a seznal jsem, že by i ta měla se ještě zapisovati a sice hlavně z úst žen z lidu. (...) Ženy v lidu udržují totiž nejen na př. kroj déle než mužská část, ale i řeč, nářečí neporušená, svérázná. Čím starší byla žena některá, se kterou jsem mluvil na svých potulkách, tím rázovitěji, jadrněji a krásněji mluvila a dialekt její býval vždycky čistější než u mužů. Ti nejen slovy "zatrhovali" do řeči "panské", t. j. spisovné, ale také i se snažili od "selské" řeči vymaniti.“*²⁵ Tato práce, konkrétně citace v ní použité, částečně jeho slova

²³ František Jan Vavák (1741 – 1816) – český písmák, rychtář v Milčicích na Poděbradsku. Zajímal se o českou minulost; udržoval styky s českými obrozenci. Autor básní a písní, naučných a historických spisků a zejm.

„Paměti“, které jsou důležitým pramenem českých kulturních a hospodářských dějin přelomu 18. a 19. století

²⁴ ZÍBRT, Čeněk. František Jan Vavák. In *Český lid* 31, 1931, s. 49-63.

²⁵ KLVANA, Josef. Lidová přirovnání a úsloví z úst žen moravských. In *Český lid* 22, 1912, s. 248-250.

potvrzují. Množství článků začíná: „To mi moje babička vyprávěla.“ Svérázný jazyk je pak pro autenticitu velmi důležitý.

Časopis Český lid a jeho zakladatel Dr. Čeněk Zíbrt položili základy ke studiu etnologie v Čechách, na Moravě i na Slovensku. Časopis brzy našel širokou základnu dopisovatelů, stejně jako velké množství odběratelů a čtenářů.

4. Vstup do manželství z pohledu demografie

Výběr partnera byl omezen dlouhou dobu lokalitou, v níž nevěsta vyrostla. Ještě v 19. století bylo pravidlem, že budoucí manželé pocházeli ze stejného, popřípadě sousedního farního obvodu. Nad romantickou představou o lásce a budoucím manželovi často převládla praktická hlediska a požadavky. O sňatcích z rozumu hovoří ve svém článku Čeněk Zíbrt takto: „*Těžký hospodářský život venkova nedopřával, aby se uplatnila láska ideální. I při navazování styků rozhodovaly tu majetkové poměry. Hoch poučený rodiči vybíral si mezi sobě rovnými, ba velmi často, zejména u děvčat, rozhodovali o volbě ženicha rodiče sami. (To platí zejména pro dobu od počátku XIX. stol., kdy se ze sedláků stali podnikatelé.)*“²⁶ Přesto v námi sledované době, to znamená kolem přelomu 19. a 20. století, už rozhodovali o volbě partnera rodiče jen z části. Ekonomické, náboženské či politické důvody hrály postupem času také čím dál menší roli. Sňateční věk se zvyšoval, ale na venkově a obzvlášť na Moravě ne tak rychle jako ve městech. Ženich býval obvykle starší než nevěsta a nebylo neobvyklé uzavírání sňatků vdov či vdovců. O tomto faktu vypovídá i jedna z oblíbených praktik věštění na ženicha: „*Rozhodují také slámou, zda dostane za manžela vdovce neb mládence. Dívka vytáhne z doškovó střechy několik stébel, běží s nimi do světnice a počítá stébla. Je-li stébel počet lichý, dostane vdovce, je-li počet sudý, provdá se za mládence.*“²⁷

Zvyšující se věk snoubenců ovlivnila hlavně ekonomická stránka celé záležitosti, průměrný sňatkový věk dosáhl vrcholu v roce 1857, kdy se muži ženili průměrně ve 32,4 letech a ženy 27,5, pak zase postupně klesal na 30 u mužů a 26 u žen. Od 17. století do první poloviny 20. století vstupovalo do manželství alespoň jednou za život v průměru 90% žen a 90-95% mužů. Sňatky dívek mladších 20 let nebyly neobvyklé, ale nebyly ani příliš četné.²⁸

Stále více sílil hlas požadující svobodné rozhodnutí mladých lidí vstoupit do manželství z čisté lásky, nezátížené rodinnými a ekonomickými požadavky. Ale jak poukazuje Karel Zástěra: „*Nemysleme však, že by naše venkovanky jen tak slepě ženichy si volili. Bůh uchovej, napřed se "u tetiček, babiček a jiných lidí" všechny chvalitebné i zlé vlastnosti "hasníků" se dozvěděli a teprva po dlouhém as rozvažování, rozhodly se, kterému*

²⁶ ZÍBRT Čeněk – LÁBEK Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

²⁷ JEDLAN, J.. Jak zkoušejí dívky své vdavky na Sfruhařovsku. In *Český lid* 12, 1903, s. 165.

²⁸ FIALOVÁ, Ludmila. Některé aspekty vývoje sňatečnosti v České republice v nové době z pohledu demografie. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). „*Oznamuje se láskám našim ...*“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí. Pardubice, 2007, s. 57. ISBN 978-80-86046-97-6.

"*ruku, srdce a statek pro věčné časy*" svěřiti mohou."²⁹ Tento trend romantické lásky stál podle některých za vznikající nestabilitou manželských svazků.³⁰ Legislativa, která v sekulárním státě, jakým Československá republika od roku 1919 byla, ošetřovala otázku sňatků, se tomu přizpůsobila. To znamená, že nebránila „rozloučení“ manželství ani opětovnému sňatku rozvedených osob. Přičemž důvodem pro rozvázání svazku mohl být nedostatek vzájemné lásky a porozumění. Ale stále to byla věc velice komplikovaná a litera zákona se lišila od běžné praxe. Takové sňatky z části nahradily sňatky vdovců a vdov. Všechno to má zajisté souvislost se snižujícím se věkem úmrtí osob obou pohlaví.³¹

Rakouský Všeobecný občanský zákoník platný od 1. 1. 1812 do roku 1950 se zabýval mimo jiné i otázkou manželských svazků. V paragrafech 44-136 byly shrnuty základní principy sňatku. Jeho uzavření mělo mít obecná pravidla všech civilněprávních smluv, tedy atributy jako dobrovolnost a svoboda, rozhodnutí obou stran bez nátlaku. Požadavek o pravdivosti a odtajnění všech důležitých skutečností byl často zpochybňován při případném pokusu o zrušení smlouvy. Oba smluvní partneři, v tomto případě manželé, si byli před zákonem rovni. Pokud to mělo být jinak, zabývala se tím podrobněji svatební smlouva, které je v zákoníku také věnován prostor. Zákon objasňuje možnost zasahování jiných osob, především rodičů, do svatebních záležitostí. Vyjadřuje se v tomto ohledu jasně, pokud jsou oba snoubenci plnoletí nemohou jim zákonnou cestou v uzavření sňatku zabránit. Rodiče musí v takovém případě sáhnout k jiným prostředkům z oblasti majetkoprávní, jako například odepřít dceři věno apod.³² Před rokem 1850 platila vedle jiných (např. potvrzení o bydlišti, o náboženské výuce, ...) povinnost žádat o povolení k sňatku vrchnost.³³

²⁹ ZÁSTĚRA, Karel. Zvyklosti starodávne při svatebních smlouvách křesťanských a židovských. In *Český lid* 23, 1914, s. 234.

³⁰ FIALOVÁ, Ludmila. Některé aspekty vývoje sňatečnosti v České republice v nové době z pohledu demografie. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). *„Oznamuje se láskám našim ...“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007, s. 57-60. ISBN 978-80-86046-97-6.

³¹ FIALOVÁ, Ludmila. Některé aspekty vývoje sňatečnosti v České republice v nové době z pohledu demografie. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). *„Oznamuje se láskám našim ...“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007, s. 58. ISBN 978-80-86046-97-6.

³² MACKOVÁ, Marie. Sňatek ve světle rakouského Všeobecného občanského zákoníku. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). *„Oznamuje se láskám našim ...“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007, s. 67-73. ISBN 978-80-86046-97-6.

³³ viz např. PODLAHA, Antonín. Archivní paběrky kulturně-historické. In *Český lid* 12, 1903, s. 248-249, s. 314-316.

5. Předsvatební přípravy a plánování

Sňatek, stejně jako jiné přelomové okamžiky lidského života, člověka posouval do jiné společenské skupiny a tento přechod byl doprovázen rituály různorodé povahy. Obyčeje a zvyklosti provázely nejen celý svatební den, ale i čas před ním a po něm. Obřadní kultura se lišila podle místních tradic, ale závazné byly církevní požadavky a vlivy. Vesnický kolektiv hrál v tomto ohledu nepostradatelnou roli. Aby změna sociálního statutu jedinců proběhla bez komplikací a následné období bylo šťastné, byl doprovodný cyklus rituálů nezbytný. Většinou šlo o symbolické procesy, které měly za použití více či méně magických praktik zajistit ochranu, plodnost atd.

Svatba představovala důležitý okamžik nejen v životě manželů, ale celé široké rodiny a vesnice. Pro rodinu znamenala často nejslavnější událost, kterou bylo třeba řádně připravit. Tradiční svatby, jak je níže naznačeno, se slavily okázale a byly jednou z mála záležitostí, na níž se nešetřilo. Je otázkou, nakolik měl obřad plnit tradicí dané předpoklady a nakolik šlo o zábavu všech přítomných.

Svatba byla obvykle záležitost třídní, odmyslíme-li přípravy. Ty mohly trvat i několik měsíců. Svatby se většinou konaly v úterý, chudší snoubenci se brali v neděli.³⁴ Slavili tak svatbu jen jeden den, což značně snížilo náklady. Ačkoli byl květen vždy považován za měsíc lásky, jako doba uzavření sňatku se nedoporučoval, přineslo by to prý neštěstí především nevěstě.³⁵ „Zpravidla se odbudou svatby do žní, aby mladá žena již pracovala na polích.“³⁶ Předpokládalo se také, že žena přijde do jiného stavu, kdy nebude moci pracovat, a proto bylo považováno za nejvhodnější, aby těhotenství a následné starosti o novorozence proběhly z velké části v zimním - neproduktivním období roku.

V následujících kapitolách se „zúčastníme“ svatby od jejích příprav až po ukončení svatebního veselí. Kapitola, která bezprostředně následuje se sice netýká svatby jako takové, ale zajímavým způsobem zprostředkovává, jak využívala děvčata magických praktik, aby se již předem dozvěděla co nejvíce o svém budoucím manželovi. Poté už následuje kapitola zabývající se samotnými přípravami, od námluv přes zasnuby až ke zvaní hostů. Samozřejmě neopomeneme ani výbavu pro nevěstu, nebo její svatební šaty. Následně projdeme svatebním dnem od rána, kdy se nevěsta loučí s rodiči, přes samotný obřad až k hostině a několikadennímu veselí. Upozorníme už předem na rozsáhlou kapitolu o čepení nevěsty,

³⁴ PŘIKRYL, František. Záhorská svatba na Moravě. In *Český lid* 17, 1908, s. 228.

³⁵ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrastí. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

³⁶ ŠACH, Josef. Slovácká svatba ve Vlčnově. In *Český lid* 18, 1909, s. 211-217.

keré jako rituál odlučovacího charakteru zapadá do mozaiky námi sledovaného rituálního významu svatby.

5.1 Věštění na ženicha

Magické praktiky se uplatňovaly už při výběru partnera. Dívky si mezi sebou předávaly různé rady, jak zjistit, který chlapec je jim předurčen. Z velkého množství takových pověr můžeme poznat, jak důležité bylo pro nezadané dívky dozvědět se, který se stane jejich manželem. Jak moc byly dívky zvědavé, ukazují následující příklady: „*V předvečer Tří králů dívka rozhrívá olovo a "ulejvá" ženicha. Uleje-li se jí voják, sedlák, čeká na vojáka, sedláka. Pak jde každá k plotu a třesouc jím, zpívá: "Třes se, plote, třes, kde jest můj milý, ať se mi ozve pes!" Na které straně pes zaštěká, z té strany přijde její milý.*“ Jindy dívky „*si vytrhají vlasy a pustí je na míse po vodě; která dívka pozná svůj plovoucí vlas, ta se toho roku vdá. Některé vezmou tři talíře. Na jeden se položí prsten, na druhý klíč a na třetí hřeben. Dívce se zavážou oči a jde k talířům. Sáhne-li na prsten, vdá se, bude paní. Sáhne-li na klíč, přijde pro ni sedlák.*“³⁷

Kolem takových pověr se vyprávělo mnoho historek s dobrými i horšími konci. Příběh založený na jedné z těchto pověr líčí článek „Osudná věštba o budoucím ženichovi“. Dívka byla v tomto případě nedočkavá a provedla strašidelnou pověru toho druhu, že na Štědrý večer šla vyhlížet znamení na hřbitov. Zjevil se jí mladík, který vypadal mile, ale pak si všimla, že má kopyta a vystrašená se ihned nechala dát do kláštera, aby se toto zlé znamení nenaplnilo.³⁸

Příběh s lepším koncem popisuje další článek s touto tematikou z 13. ročníku časopisu Český lid. Autorka zaznamenala vyprávění své babičky. Ta se obávala, že když nedodržela přesný postup při věštění, nedozví se, kdo je jí souzený. Měla totiž vydržet na den sv. Ondřeje celý den bez jídla, ale byla tak hladová, že si vzala kousek chleba. Přesto, když večer usnula, zdál se jí sen: „*Su v kostelu a sedím v lavici, na ráz okolo mňa šel mladý pán hrubý a velce pěkně urostlý. Byl oblečený v krátkém kožúšku a měl kudrnaté vlasy. Do obličēja som mu neviděla, a to bolo za trest, že som večer zedla ten kúšček chleba.*“ Přemýšlela pak, kdo je skutečně její nastávající: „*Až jeden ráz som viděla v kostelu zrovna takového pána, jako bol ten, o ktorém sa mi zdálo. Hned som věděla, že je mi usúzený. No a čo ti mám dál vykládat,*

³⁷ JEDLAN, J.. Jak zkoušejí dívky své vdavky na Sfruhařovsku. In *Český lid* 12, 1903, s. 165.

³⁸ PROHÁZKOVÁ, Irena. Osudná věštba o budoucím ženichovi. In *Český lid* 12, 1903, s. 418.

*šak's znala stařečka a víš včil, že ten pán, o kterém sa mi zdálo, si mna opravdu vzal.*³⁹ Takovými příběhy se šířily pověry o věštění na ženicha z generace na generaci, protože když babička vnučce ukázala, že ona sama je důkazem fungování takových praktik, dívka neodolala a sama chtěla zjistit, kdo bude její vyvolený.

5.2 Zásnuby

Jak již bylo uvedeno výše, budoucí manželé pocházeli často z jedné vesnice. Pokud tomu bylo jinak, byly námluvy složitější, ale měly jako všechny části svatby svá pravidla. *„Šlo-li o děvče v jiné vesnici, vypravil se tam hoch k muzice, požádal vyhlédnuté děvče o tanec a dal si zahrát. Zalíbil-li se nápadník rodičům dívčiny, pozvali jej k večeři. Šel tam i s muzikanty za napjaté pozornosti celé vsi.“*⁴⁰ *Někdy vzali iniciativu do svých rukou rodiče nevěsty a dali „děvče "na zvyky". Jestliže se zamilovalo, snažili se rodiče dostat je do statku hochových rodičů za služebnou na rok na zkoušku. Zvykla-li dívka, byla pak svatba.“*⁴¹ Mladí lidé, kteří v sobě našli zalíbení, si také posílali dopisy. Několik takových milostných dopisů se stalo námětem článků v Českém lidu.⁴²

Když už se nápadník o dívku zajímal nějaký čas a rodiče obou uznali, že by se k sobě hodili, musel ženich o nevěstu požádat její rodiče a teprve, když dosáhl jejich svolení, mohly být zásnuby. V tom případě po opětovných návštěvách oznámil, že přijede na „přípověď“. Přijel na voze společně s otcem, námluvčím a někým z příbuzenstva. Zásnuby se často konaly v neděli nebo ve svátek odpoledne a přítomni byli rodiče z obou stran a někteří důvěrní sousedé. U nevěsty byli všichni obřadně přivítáni a pohoštěni. Tato zásnubní večeře hrála důležitou roli, zde se dohodlo vše důležité. Námluvčí vše uvedl připravenou řečí. Po jídle se jednalo o věnu, o přínosu v polnostech, dobytku atd. Námluvčí popisoval ženichův grunt a s rodiči vše upřesňoval. Měl hlavní slovo a mluvil vždy ve prospěch toho, od koho očekával větší odměnu.⁴³ Trvalo často dlouhou dobu, než se obě strany shodly. V některých případech *„ženich chce více a otec dává méně a často se stalo, nechtěl-li otec přidati pár volů nebo alespoň jalovici, že se smlouvy rozešly.“*⁴⁴ Ale když byly obě strany vstřícné, všechno se vyjednálo a snoubenci si mohli slavnostně slíbit: „Slibuji, že tě přijmu za

³⁹ PROCHÁZKOVÁ, Irena. Když si náš dědeček babičku bral... In *Český lid* 13, 1904, s. 153.

⁴⁰ ZÍBRT, Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 282.

⁴¹ ZÍBRT, Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 282.

⁴² viz Např. HYKEŠ, František. Milostný dopis ozdobný z konce 18. století. In *Český lid* 19, 1910, s. 336-337.

⁴³ PULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrastí. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111.

⁴⁴ KELLEROVÁ, Anna. Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlic. In *Český lid* 1, 1891, s. 73-76.

manžela/manželku.“ A poté dal otec dceřinu ruku do ženichovy dlaně a tehdy se mohli snoubenci poprvé oficiálně políbit. Potom si ženich s nevěstou podali ruce a ženich jí dal „za závdavek“ peníz a ona jemu červený šátek.⁴⁵

Za nejvhodnější dobu trvání zasnub byly považovány dva měsíce, ale to nebylo závazné, zasnuby mohly trvat tři neděle nebo několik měsíců (doba musela být dostatečně dlouhá, aby se obě strany dohodly na výši věna, objemu výbavy, svatební smlouvě a v neposlední řadě na datu svatby).⁴⁶ Po ustanovení dne svatby se určil také den prvních ohlášek. Knězi donesla nevěsta šátek a faráři do kuchyně kohouta, ale ohlášek se budoucí manželé neúčastnili, neboť se věřilo, že by tím utrpělo jejich manželství.⁴⁷ V některých regionech se také udržoval takový zvyk, že po prvních ohláškách už budoucí manželé nechodili mezi chasu.⁴⁸

Ohlášky (stanovené už čtvrtým lateránským koncilem v roce 1215) měly zajistit hladký průběh svatebního obřadu. Tři následující neděle nebo svátky jdoucí po sobě ohlašoval kněz v kostele záměr snoubenců, aby jim nestály v cestě žádné překážky. Pokud byli snoubenci ze dvou farních obvodů, probíhaly ohlášky v obou kostelech současně. Ohlášky měly platnost šest měsíců a pokud se do té doby nekonala svatba, musely se opakovat. V 19. století se běžně setkáváme s prominutím jedněch nebo i dvou ohlášek. Za civilní podobu ohlášek lze v některých ohledech považovat tištěná svatební oznámení.⁴⁹

Pro dokreslení zde citujeme v nářečí vyprávěný zážitek z námluv, který zprostředkoval ve svém článku jeden z dopisovatelů časopisu: „*To vypravoval František Škorpík, sedlák v Korouvi: Tak dneska já du za holkou. Prídu tam, posedím chvílku, a řeknu: "Japak, tatínku a maminko, já bych se k vám vo něco ucházal. " Teď tatínek a maminka mlčej. Voni to cejtěj, co budu chtět. No po chvílce řeknu: "Japak, prosím vás, jesi pak byste mně dali tu vašu Terésku? " — nebo jak jí říkaj. Maminka řekne: "Je ešče mladá, potřebujem ju doma." A já na to řeknu: "Šak byste to bez ní taky spravili, dybyste chtěli." — "Dyž je ešče přeci mladá!" — „Mně to nic nedělá," zasej já řeknu. "Inu já nevím, ty taťku," matka řekne. — "Inu já vám nemůžu v tom bránit, záleží to na Terésce, co vona tomu řekne." — No já se jí ptám: "Japak, Terésko, teda; chtěla bys to?" Ona mlčí heskou chvílečku. Pak de s maminkou a s tatínkem do kuchyně a tam se pod komínem na to sněmujou. No přídě tatínek ven do seknice, já dám na*

⁴⁵ KELLEROVÁ, Anna. Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlic. In *Český lid* 1, 1891, s. 74.

⁴⁶ LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. 2. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

⁴⁷ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111.

⁴⁸ ZÍBRT, Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena. Řeč svatebních oznámení. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). *„Oznamuje se láskám našim ...“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007, s. 105-112. ISBN 978-80-86046-97-6.

goralku. Za chvíli vejde ceruška, ta Teréska. No dyž vejde, já jí řeknu: "Pod si zavdat!" Dyž jí zavdám: "Japak to teda uděláš? Vemeš si mně?" Ona mlčí, za chvílečku řekne: "Inu já nevím, jak bych to udála. Japak bys to brzo chtěl? My nemáme nic zrychtovanýho, aš to zrychtujera, nějaký halmary a peřiny.". Takovou vejmluvu, aby se to hned neslíbilo zrovna. Já juž neříkám nic, juž vstanu tak. A dyš po druhý přídu, tak si vemu sebou někýho člověka, aby se přeptal, jesi přeci na to myslej, aby nechodil ženich nadarmo. A dyž voni na to myslej, tak skrátka řeknou sprostě: "Inu my proti tomu nejsme, může se to stát." Tak tejkěj si udělají slovo, gdy půdu dělat námluvy. Ted' ženich musí vopovědít dluhy a otec nevěsty peníze, mocli jí dá. "Sil-i nad tým spokojeněj?" — Dyš si ju chcu vzít, řeknu: "Inu sem nad tým spokojeněj; co jí dáte, to jí dáte." A to je ta smlouva. Pak de se na faru, zadá se ,na vohlášky a je to."⁵⁰

5.3 Řečník, smlouvčí, tlampač,...

Uchovávaní a provozování většiny zvyků spočívalo v rukách poloprofesionálních nebo profesionálních organizátorů svateb u nás zvaných družba, smlouvčí, námluvčí, řečník, kecal, tlampač, plampač⁵¹ apod. Tito měli mnohonásobné zkušenosti se svatebním veselím, a proto suverénně provázeli svatebčany všemi jeho částmi. Ženich námluvčího najal, protože to byl člověk v záležitostech svatby zkušený.

„Smlouvčí bývá člověk, jenž nerad namáhavou práci koná, pohodlně chce živ býti a dle úsudku lidí má "děravé svědomí". Smlouvčí zná důkladně daleko široko své okolí a dle toho také shání sňatky. Dostaví-li se kam "se vzkázáním", ať pravdivým či vymyšleným, bývá vyčastován a odměněn penězi od hospodáře a od hospodyně nějakým dárkem. Když smlouvčí půdu náležitě upravil, tedy se jede "pa vejhledy" se ženichem aneb se odbude prvé sejítí bud na pouti (...) neb na 'jarmárce (...) Na: vejhledech jsou časy pro smlouvčího, neboť na počest ženicha vystrojí se řádná hostina, ať již z té veselky bude něco nebo ne. Vskutku jest podivno, že mnohé rozšafné a sporivé rodiny věnují dosti peněz na hostiny vejhledné, ať již napřed souditi lze, "z toho nic nekouká" nebo že "z toho mračna nebude pršet". Výlohy hostin těch jdou na účet hospodyně, hospodář platí pivo."⁵² Jak je vidět, samotný autor článku neměl nejlepší mínění o lidech vykonávajících tuto zvláštní profesi. Bohužel z dostupných článků nelze zjistit, nakolik byl takový „smlouvčí“ obvyklý při svatebních přípravách.

⁵⁰ HOŠEK, Ignác. Pověsti a zvyky z okolí bysterského. In *Český lid* 7, 1898, s. 53-54.

⁵¹ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrásti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111.

⁵² CYTERÁK, Josef. K svatebním obyčejům na Smíchovsku. In *Český lid* 5, 1896, s. 58-64.

Pravděpodobně šlo o individuální požadavky konkrétního ženicha, který ho někdy „zaměstnal“ jen na zvaní hostů, a někdy na něm ponechal celou organizaci svatby. Zůstává také otázkou, jak se překrývaly funkce „řečníka“ a družby, z množství informací vyplývá, že pokud byl družba dostatečně schopný a zkušený organizátor, mohlo být služeb být najatého „řečníka“ využito jen okrajově.

5.4 Svatební smlouvy

„Nepochybně z řízení Božského, vnuknutí Ducha Svatého, já Martin sobě vyvoluji Dorotu, vlastní dceru Matěje Slavíka, za pravou a věrnou manželku, slibuji jí věrnost a lásku manželskou zachovati až do mé neb její smrti, kterou společnou manželskou lásku a poslušnost jemu ženichovi nápodobně ona nevěsta z celého srdce silně přislubuje.“⁵³ Takto nebo podobným způsobem začínala svatební smlouva.

Svatební smlouvy měly za úkol upravit majetkové poměry snoubenců popřípadě jejich rodin. Tyto dokumenty jsou přínosným pramenem ke studiu. Zajímavý článek na toto téma uveřejnil Český lid ve svém 23. ročníku. Jak jeho autor nahlížel na význam svatebních smluv, osvětlí následující citace: *„Úmluvy, smlouvy, které v minulých dobách zprostředkováním úřadů náš český lid mezi sebou uzavíral, jsou dokladem jeho zbožnosti, upřímnosti a pravdomluvnosti. Tyto zaprášené listiny smluv svatebních vypravují nám též kus venkovského života: tušení nevděku dětí, o lásce a oddanosti ženy a muže, kteří pro případ úmrtí jednoho zbylá, často přetěžká břemena na se uvalují; avšak dočítáme se též rozmarných nálad a přesvědčíme se, že u našich "starých" povahu jeden druhého dobře znal a podle toho i jednal, když v nejbližší, rodinný styk vjíti měl.“⁵⁴*

Pod úvodní formulí smlouvy následuje výčet toho, co manželé do společného hospodářství přinášejí za majetek. K tomu účelu byl často předepsaný protokol, který obě strany vyplnily. Ženich do manželství přináší například: *„Právo v otcovské chalupě po 12 let hospodařit. Kdyby do dne do roku bez dědice umřel, užívá nevěsta toho práva. Někdy přináší ženich podružskou chalupu za 18 zl., aneb jehalupnickou živnost a například Josef Vondráček má svou chalupu od otce na půdě vrchnostenské postavenou, a malé role. To vše v pádu úmrtí své nevěstě Kateřině Teplého z Březin postupuje s tou však vejminkou, že otce a matku*

⁵³ BLAŽEK, Antonín. Svatební smlouvy z Chrudimska. In *Český lid* 32, 1932, s. 196.

⁵⁴ ZÁSTĚRA, Karel. Zvyklosti starodávne při svatebních smlouvách křesťanských a židovských. In *Český lid* 23, 1914, s. 230.

až.dio smrti živiti, jim sloužiti se zavazuje, jakož i sestry Terezii a Kateřinu u sebe míti, je taky živiti a potřebným šatstvem zaopatřovati povinná bude.“⁵⁵

Nevěsta přinesla do společného majetku „Někdy krávu za 15 zl.; jalůvku za 6 zl., šatstva (aneb připojeno ještě šatstvo svatební), peřiny, kteréhož přínosu se i cena buď jednotlivě neb v celku udává. V pádu úmrtí vše to ženichovi na d'ědično zanechává, nechť s ním na krátce neb na dlouze živa jest, nechť se s ním zděti nebo ne. A dosti znamenitá výbava to byla, když nevěsta přinesla: 1 krávu za 18 zl, tři kopy plátna za 30 zl., půl kopy klouby lnu po 30 kr. 15 zl., šatstva, vinutí a peřin za 35 zl.“⁵⁶

Často se stávalo, že otec postoupil synovi nebo dceři celou živnost s podmínkou, že na vejměnku u nich dožije. „Václav Pešek ze Svatky provdal dceru Barboru za Josefa Sádovského a postoupil své dceři půl živnosti, protože »pro jeho těla nemožnost a sdělané dluhy namající půl živnosti hospodařiti nemůže, a proto vše své vlastní dceři a jejímu nastávajícímu manželé tak propustil, že sobě žádného více práva na ní nezanechal, jedině aby při té živnosti měl svůj pokojný byt a teplo, pak pro své vyživení, pokudž by stolem svého zetě a své vlastní dcery spokojen býti nemohl, aby každoročně 2 striehy žita a ovsa 4 strichy, jeden neb dva záhony, na které by jeden věrtel dobrého semena sejeti mohl, dobře vypravené; pak i pro zelí a zemské jabka věrtel země použití mohl. Item krávu s picej hospodářovou s pastvou i trávou vychovanou měl«. K té živnosti zanechal otec vola za 20 zl., vůz, pluh a brány za 15 zl.“⁵⁷ Překvapivě podrobné požadavky, otec zjevně myslel na všechny podrobnosti svého stárnutí pod synovou střechou. Nehledě na to, že jeho nároky se zdají být poměrně značné, ale z nedostatku jiných informací nemůžeme provést srovnání.

Obě smlouvající strany se snažily dohodnout, ale ne vždy se to podařilo napoprvé, jestliže měl jeden z rodičů požadavky (zpravidla tyto záležitosti vyřizovali otcové obou stran), které druhému nevyhovovaly, přišlo pravé smlouvání. Dopis vyřizující takovou záležitost předkládá Čeněk Zíbrt v jednom ze svých článků: „Předně tak, jak ta smlouva napsaná jest, vy sám pantáto, příčinu jste k tomu podali, když jste řekli: Grunt nepouštěti, až budete chtíti, neb až po smrti, proti čemuž já nic neříkám, ale naproti tomu zase s vámi se srovnávám v tom, že taky mé dceři věno nedám, až vy svému synu živnost dáte. Za druhé, vy jste řekli: kdyby váš syn dřív umřel, že dcera moje tam nic míti nemá, žádné dědičné právo? čemu. Tehdy já dceru mou jako pannu synu vašemu jako vdovci a ještě s hned běžící pomocí a věnem tam dáti mám.

⁵⁵ ZÁSTĚRA, Karel. Zvyklosti starodávné při svatebních smlouvách křesťanských a židovských. In *Český lid* 23, 1914, s. 233.

⁵⁶ ZÁSTĚRA, Karel. Zvyklosti starodávné při svatebních smlouvách křesťanských a židovských. In *Český lid* 23, 1914, s. 233.

⁵⁷ ZÁSTĚRA, Karel. Zvyklosti starodávné při svatebních smlouvách křesťanských a židovských. In *Český lid* 23, 1914, s. 234.

Za třetí. Jestliže mám dceru mou i s vaším synem do vaší vůle aneb až do vaší smrti živiti, proč ji raděj doma před tváří svou bych neživil, třeba s mužem nějakým, jenž by si ji jako mládenec vzal. Za čtvrté. Já jsem, můj milej pantáto, dříve nic od vás neslyšel takového, jen to, abych vám dceru dal sice následující odpověď činím.. Kdybyste mně váš oumysl dříve byli zjevili, já bych byl řekl, že nemám nic a váš Václav mohl nějakou mohovitejší nevěstu dostatí.“⁵⁸ Obě strany stvrdily smlouvu podpisem „a pro lepší jistotu toho dožadání dva svědkové, avšak bez překážky jich se podepsali a městskou pečetí jsme potvrdili“⁵⁹

Zásnuby a posléze svatební smlouva stvrdily definitivně záměr snoubenců a již jim nic nebránilo začít s přípravami samotné svatby. Tato kapitola ukazuje, jak důležité bylo, aby se obě strany – rodiče snoubenců bez problémů domluvili. Po záležitostech praktického rázu tak přišel čas na řešení otázek okolo svatebního oděvu, hostiny, hostů apod., což bylo jistě pro mladý pár příjemnější než domlouvání věna a majetkových záležitostí obecně.

⁵⁸ ZÍBRT, Čeněk. Outrata o svadbě dcery Vavákovy Kateřiny s Václavem Vomáčkou v Nučicích roku 1786 dne 28. ledna. In *Český lid* 31, 1931, s. 228-233.

⁵⁹ BLAŽEK, Antonín Blažek. Svatební smlouvy z Chrudimska. In *Český lid* 32, 1932, s. 196.

6. Chystání svatby

Matka nevěsty obchází statky a zve „koláčnice“, které nejen pečou koláče, ale i pomáhají kuchařce, která je pro tuto příležitost sjednána. Když některá hospodyně není pozvána na pomoc, vidí to jako velkou urážku a vztahy to může pokazit na dlouhá léta. Když koláčnice pečou, do stavení nesmí vstoupit cizí muž, a v případě že se tak stane, hospodyně po něm hází povidla, tvaroh a těsto a celého jej zamažou. Když je upečen první koláč, mladé dívky se o něj perou, protože prý ta, která jej sní, ta se brzy vdá. Pokud se pečivo na svatbu podaří, bude nevěsta šťastná celý život.⁶⁰

Dělala-li první koláč nevěsta sama, dalo se očekávat, že se všechny povedou. Dívka také musela vyválet alespoň jeden bochník chleba, „*na Božím daru dávaly si domácnosti snoubenců zvláště záležiti; povedl-li se, byly ujištěny, že se také novomanželům dobře povede.*“⁶¹

Často býval nejdůležitějším darem věnec z pšeničné mouky, pro nějž byl v domácnosti připraven i samostatný stoleček. Věnec se zapletl jako vánočka a stočil na kulatý plech, jeho vršek se pokladl ozdobami z tužšího těsta. Upečený věnec se pomazal medem a posypal perníkem. Do věnce se pak zapichovaly dřevěné špejle, na kterých byly navlečené smaženičky (koblihý), „*pozlátkem*“ potažená jablka, sušené ovoce, ořechy a sladkosti z perníku. „*A což teprve byla-li v d'ouře ve věnci láhev (...) s nějakou kořalkou (...) a kromě toho snad ještě v košíku něco od drůbeže, tu teprve nemělo s jedné strany obdivování, s druhé strany pak ujišťování o vzetí s málem za vděk konce.*“⁶²

Před svatbou se také dělaly zkoušky se spřeženími a povozy, aby si koně na sebe zvykli a o svatebním dnu s nimi nebyly potíže.

6.1 Útrata za svatbu

O tom, s jakými financemi museli rodiče manipulovat, chtěli-li přichystat svatbu, nás spravuje F. J. Vavák v článku publikovaném v 31. ročníku Českého lidu. F.J. Vavák si útratu rozepsal velmi podrobně. Od dvou prken na truhlu, přes všechny látky potřebné k vyhotovení šatů (hedvábí pod kabátek, rákos na šněrovačku, plátno, sukno... vč. práce + punčochy, boty) pro nevěstu, až k pití (pivo, kořalka) a jídlu. Pro zajímavost uveďme, jak rychtář Vavák

⁶⁰ CYTERÁK, Josef. K svatebním obyčejům na Smíchovsku. In *Český lid* 5, 1896, s. 58-64.

⁶¹ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

⁶² LEGO, František. Svatební pečiva z jižních Čech. In *Český lid* 7, 1897, s. 129-132.

rozepsal výdaje do dopisu adresovanému otci svého zetě: „Vydání dceři Kateřině za Václava Vomáčku do vsi Nučic na panství Černokostelecké vdané r. 1786 měsíce ledna. Předně mimo trojích šatů, které před svatbou vše zánovní a nové měla a které počítám jen za 60 zl. Čtvrté nové šaty k svatbě, koštovaly 50 zl. 30 kr. Sedm kusů peřin s bílými cejchami a dvojími strakatými povlaky, že od jiných šacované byly za 60 zl., já jen po; 7 zl. kus ke kusu počítám, 49 zl. Za druhé svadba koštovala s nepočítáním rozličných malých věcí 68 zl. V jednom (dohromady) 227 zl. 30 kr. Poj svadbě dáno do Nučic 2 strichy pšenice po 4 zl., 8 zl. Jáhel po 1 strichu prosa a bylo proso za 3 zl. 12 kr. Krup po 1 strichu ječných, ječmen byl za 1 zl. 54 kr. Hrachu 2 věrtele, 1 zl. 15 kr. Voráno a vláčeno tam s mým obrokem 10 dní, 10 zl. Dána jí jedna kráva 4letá 15 zl., druhá Slétá, 10 zl., 25 zl. Ovčího dobytka 15 kusů, 8 bahnic, 2 zubkyně, 2 zubáky a 3 jehňata, kus po kusu po 2 zl., 30 zl. Ostatní věci, jako mnoho pecnů chleba, mnoho uzlův bílé mouky, na trochy hrachu, jáhel, krup a jiné.“⁶³ Svému zeti a jeho otci posílá Vavák přehled, co vydal na svatbu a výbavu dcery Kateřiny, s poznámkami, že nijak nenadsazuje. Počítá si také polní práci a za potah, kdy na polích zetě Vomáčky pracoval, všecko s rychtářskou důkladností a písmáckou svědomitostí. Tato ukázka ilustruje skutečnost, že si Vavák s budoucím tchánem své dcery nepadl zrovna do oka. Vypočítává mu vše, na co si vzpomene (včetně zčásti obnošených dceřiných šatů). Uvedená citace také dokazuje, že uspořádat svatbu bylo pro rodinu značnou finanční zátěží. Jistě byla každá rodina jinak limitována, ale žádná na svatbě nešetřila, vystavila by se tak pomluvám ze strany příbuzných i sousedů.

6.2 Výbava pro nevěstu

Výbava se pečlivě chystala v domě nevěsty. Rodiče ji často opatřili novým nábytkem, peřinami a šatstvem.

„Výbava ("roucho") chystala se pečlivě u rodičů nevěstiných. Opatřen byl nový nábytek, peřiny, postaráno o pěkný vůz a hlavně o krásné koně. V Dýšíně byla výbava: truhla, almara, 2 velké peřiny, polštáře, tucet košil a šatů a několika převlečení. K tomu nevěsta dostala asi 500 zl. V Letkově dával ženich nevěstě malované modlicí knížky, ale ta je vzala až po svatbě, sice "by se nebyli dostal"i.“⁶⁴ Nevěsta tak měla být vybavena do budoucího obydlí.

⁶³ ZÍBRT, Čeněk. Outrata o svadbě dcery Vavákovy Kateřiny s Václavem Vomáčkou v Nučicích roku 1786 dne 28. ledna. In *Český lid* 31, 1931, s. 228-233.

⁶⁴ ZÍBRT, Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

Vše se muselo důkladně připravit, protože bezprostředně po svatbě si svoji výbavu nevěsta odvezla k manželovi, do nového domova.

„Když měla být svatba, teprv dávali rodiče nevěstiny vyšívati čepec švadleně, která to uměla, jako i všechn ostatní nábytek. Než ohlášky po jedné prošly trvalo to tři neděle a do té doby již musela býti celá výbava nevěstina v pořádku. Pakli nebyl do té doby čepec vyšitý, musela býti svatba o týden odložena jen pro čepec, aby ho každý viděl, jak se bude o svatebním veselí nevěstě na hlavě třpytiti. Když se nevěsta ještě vdávati nechtěla, buď že se jí ženich neb něci jiného nelíbilo, těšila ji matka: "Dyť budeš mít taky zlatej čepec s drahými kameny, kerej bude košťovat 40, ba snad i 50 zl, svítit se bude jako slunce a večír z něj budou jiskry líta“t....“⁶⁵ Těžko soudit nakolik byl čepec útěchou pro dívku, která se nechtěla vdávat, ale v každém případě bylo pro rodiče nevěsty otázkou prestiže vybavit dceru, jak jen jim to prostředky dovolovaly.

6.3 Oblečení nevěsty

„Vidouce na nevěstě šaty modré, předpovídali jí, že bude od muže modřena; šaty bílé, nebo perlami ozdobené znamenaly pro nevěstu slzy“⁶⁶

Jak je vidět, oděv jako jedna ze základních lidských potřeb a věcí neosobnějšího rázu plnil významnou roli při celém svatebním rituálu. Dívka se loučila se šaty, které nosí svobodné dívky a oblékla šaty vdaných žen a zařadila se do jejich řad. Nejvýznamnější změnou byl v tomto ohledu závazný požadavek zakrývání hlavy čepcem nebo kloboukem.

Bílé svatební šaty se objevují už v 18. století, ale zdaleka nepředstavovaly jedinou možnost. Bílé šaty sice doporučovala celá řada módních časopisů, ale na venkov jejich vliv nedolehl. Ale hlavně oblečení ostatních žen nesmělo zastínit nevěstino. Černá se považovala za vhodnou slavnostní barvu oblečení.

Svatební šaty ponechávají se někdy do hrobu. Pamětnice vzpomínaly, že *„svatební šat pro nevěstu uložen býval na děkanství, kde si jej ta, jež si vlastního šatu svatebního opatřiti nemohla, za mírný poplatek vypůjčila.“* Když neměly nevěsty na vlastní šaty, půjčovaly si je od bohatších sousedek.⁶⁷

⁶⁵ PŘIB, Jar.. Kdy ženské nosily věnec a kdy čepec. In *Český lid* 22, 1912, s. 384-386.

⁶⁶ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrastí. In *Český lid* 3, 1894, s.106.

⁶⁷ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrastí. In *Český lid* 3, 1894, s.107.

Svatební šaty dívek z okolí Chrudimi se skládaly z hedvábného kabátku s „varhánkama“ a širokými rukávy, široké sukně se „sbíranými faldy“ a široký, hedvábný, boky zakrývající fěrtoch, z něhož vzadu visely dlouhé široké stuhy. Kabátek a sukně bývala v zelené barvě, ale fěrtoch ve žluté. Postupem doby byl hedvábný kabátek změněn na černý soukenný a sukně za kanafasku, jen fěrtoch se nosil dále, ale měl různé barvy.⁶⁸

Starosvatka strojila nevěstu v komoře; přičesala jí hladce vlasy, vzadu je podhrnula a podvázala v „žíhon“. Celou hlavu zbělela pudrem. Žíhon přitáhla v předu na temeni červenými hedvábnými stuhami, které spojila na skráních pod růžici z barevných stužek a do stužek vpletla věnec, uvitý jako korunka „z žaludů a růží pozlátkových, oblékla hedvábné šaty: kabátek a sukni dle nové mody, fěrtoch s pentlemi vzadu; nízkými střevičky, též bohatě opentlenými dokončila úbor nevěsty.“⁶⁹

Nevěsta i družičky si splétaly vlasy do širokých copů (jinak culíky, rulíky), které na temeni stočily do kotouče a připevnily jehlicemi. Kolem tohoto pletence se upevnil věneček z rozmarýny, později z umělých (neboli „dělaných“) květin.

Strojení nevěsty do svatebních šatů odehrávalo se ve zvláštní místnosti (v komoře, na špejchárku) a jen v nejdůvěrnějším kruhu. Nevěsta bývala postavena „do díže“, aby prý měla mnoho dětí. „Pozorovalo-li se, že si rodiče přejí mítí „mňoučka“ dal se nevěstě za ňadra krajíc chleba, měla-li býti „mňučka“, dala se jí skýva (stílka).“⁷⁰ Podobný zvyk zaznamenal Josef Hrubý z oblasti Kojova, tam se „nevěsta strojila se na zdavky stojíc v díži, v níž se zadělávalo na chléb: Zatím pozorovali ji, kolikráte, strojíc se, postoupila. Tolik dětí měla prý pak v manželském stavu. Ve Věcově jistá K. také se strojila v díži, a chlubila se potom své kamarádce, jež jí byla o svadbě družičkou, že postoupila jen jednou, aby měla jen jedno dítě. Neměla však za svého manželství žádných dítek. Plakávala prý potom a říkávala: „Já jsem si ukládala jen jedno dítě a tím jsem se prohřešila; proto mi Pán Bůh nedal žádných.“⁷¹ (nevěsta s ženichem ve svatebním oděvu viz příloha 3)

⁶⁸ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s.107.

⁶⁹ FRANĚK, Bok.. Svatba na Rakovnicku před 50 leíty. In *Český lid* 14, 1905, s. 38.

⁷⁰ FRANĚK, Bok.. Svatba na Rakovnicku před 50 leíty. In *Český lid* 14, 1905, s. 38.

⁷¹ HRUBÝ, Josef. Nevěsta na svatbě. In *Český lid* 23, 1914, s. 388.

6.4 Oblečení ženicha

„Zmýlí-li se švadlena a ušije ženichovi podvláčky tak, že jedna nožina je na rub, takový ženich bude velice šťastný a bohatý.“⁷²

Na začátku 19. století se nelišil na vesnicích svatební oblek ženicha a družby od běžného svátečního obleku. Později měl ženich i mládenec celý oděv z černého sukna, nemohl-li si ho jeden z nich dovolit musel si jej vypůjčit.⁷³

„Ženich se liší od šohajů, že má na košuli bohatší vyšívání a za kloboučkem velkou „vonicí“. Bývá drahá, stojí až 10—12 korun. Tuto „vonicu“ po prvé má ženich po první ohlášce, kdy jdou po prvé veřejně ženich a nevěsta do kostela (obyčejně na požehnání), z domu nevěstina; nosí ji po obě neděle ohlášek. K nevěstě jde v prostém kloboučku, tam jest už připraven jiný s vonicou.“⁷⁴ Ženich nebyl na svatbě tolik středem pozornosti jako nevěsta, její šaty hodnotili všichni svatebčané, především jejich ženská část. K nevěstiným šatům se také vztahuje množství pověr. Od ženicha se požadovalo, aby byly jeho šaty jen dostatečně slavnostní.

Důležitým prvkem zdobícím oblečení všech svatebčanů byla rozmarýna. *„Rozmarina byla vážená květina v mnohých domácnostech. Pěstovali ji na oknech v hrncích a o masopustě, kdy nejvíce svateb bývá a kvítí žádné, tu byla vždy zelenající se rozmarina hledána. Jestli se v celé vsi nenalezla, poslali pro ni buď do zámku neb do města k zahradníkovi a ten ořezal nejlepší pruty rozmaríny ze svých keřů a za každý proutek žádal po stříbrném dvacetníku.“⁷⁵* Věnečky a proutky ze svatby zasadili si mládenci i družičky do hrnku, aby se ujaly a dále rostly. Kterému se neujala, toho škádlili: Nejsi poctivý, neujmula se ti ze svatby rozmarina!⁷⁶

6.5 Svatební kytice

„Nesmíme si mysliti, že kytice svatební byla pouhou ozdobou stolu z kvítí zdělanou, byla vedle koláče svatebního jaksí symbolem obřadu, který nad snoubenci byl vykonán,

⁷² FENCL, Florian. Před svatbou a po svatbě. In *Český lid* 11, 1902, s. 299-300.

⁷³ Zajímavou zmínku o povinnosti ženicha za doby císaře Josefa II. zaznamenal Josef F. Král. (KRÁL, Josef F.. O sázení stromků na obecních půdách ženichy za císaře Josefa II. In *Český lid* 12, 1903, s.269) Tou povinností bylo zasadit na obecní pozemek strom „aby tak tyto zvelebeny byly“.

⁷⁴ ŠACH, Josef. Slovácká svatba ve Vlčnově. In *Český lid* 18, 1909, s. 211-217.

⁷⁵ PŘIB, Jar.. Kdy ženské nosily věnec a kdy čepec. In *Český lid* 22, 1912, s. 384.

⁷⁶ PŘIB, Jar.. Kdy ženské nosily věnec a kdy čepec. In *Český lid* 22, 1912, s. 385.

*symbolem lásky a manželství, obrazem budoucího života snoubenců. Nahrazovala ve zvýšené míře dorty na stolech a měšťanských — a byla rovněž pestrá a ohromná!*⁷⁷

V druhém ročníku Českého lidu nalezneme zajímavý článek od Terezy Novákové,⁷⁸ který se mimo jiné zabývá svatebními kyticemi, ale překvapivě popisuje kytici zcela jinak, než ji známe dnes. V tomto případě šlo o velkou ozdobu, která se nosila v průvodu a posléze zdobila nevěstin stůl při hostině. Kytici měla na starost „stará svarbe“ neboli stará „svatbí“. Ta měla být nevěště stejnou oporou, jakou měl ženich v hlavním družbovi, to znamená, že šlo o starší znalou ženu, která nevěště zkušeně pomáhala v celém průběhu svatby. „*Obyčejně brávána za starou svarde taková paňmáma, která kytici měla, a zároveň byla zámožná a „od huby“.*“⁷⁹ Protože byla kytice nákladnou záležitostí, sloužila při mnoha svatbách.

Pro představu, kytice má výšku 80 cm., průměr nahoře 41 cm., dole 28 cm., obvod 80 cm. Na dřevěném podstavci stojí figurky nevěsty a ženicha, kolem nich z papíru udělané květiny a ozdoby (viz příloha 4). „*Jak z popisu zřejmo, činí kytice dojem spíše nějakých pestrých jesliček než daru květinového, což podporováno také tím, že bylo lze v baňce nebo láhvi ji otáčeti. Způsobovala svými jednotlivostmi, čápem, dělátkem, paňácou zajisté o svatbě nekonečný smích a škádlení. Z ní zase seznáváme, že u našich vesničanů svatba, sňatek byl uzavírán pro zachování a vychování příštího pokolení, že manželství bez dětí zdálo se lidu zcela bezúčelné.*“⁸⁰ Jak je vidět pojem „svatební kytice“ nemusí mít jen podobu, jaká je dnes jediná známá, tedy kytice jako doplněk k nevěstinu celkovému vzhledu. Snad ani nelze srovnávat tuto ozdobu svatebního průvodu s dnešní svatební kyticí. Přesto je i v tomto pojetí ženskou výsadou.

6.6 Svatební praporec

Na článek ve třetím ročníku Českého lidu „Svatební praporec z okolí Počátek“ navazuje v čísle 26 druhý s touto tematikou a představuje další 3 ukázky tohoto lidového umění (viz. příloha 5). Jak sám autor poznamenává, jde o zajímavost především ve smyslu zobrazování lidských podob výšivkou, což není běžné. Jen v krátkosti si přiblížíme, o jakou ozdobu svatebního průvodu jde. Svatební praporec byly pořízeny na náklady obce, která je

⁷⁷ PŘIB, Jar.. Kdy ženské nosily věnec a kdy čepec. In *Český lid* 22, 1912, s. 400.

⁷⁸ Tereza Nováková (1853-1912) – česká prozaička, představitelka ženského emancipačního hnutí, matka Arne Nováka. Zpočátku psala prózy z městkého prostředí („Z měst i ze samot“) a realistické povídky („Úlomky žuly“). Těžištěm jejího díla jsou romány zachycující duchovní vývoj východočeského venkova.

⁷⁹ NOVÁKOVÁ, Tereza. O rozličném nádobí a náradí na Litomyšlsku. In *Český lid* 2, 1883, s. 400.

⁸⁰ NOVÁKOVÁ, Tereza. O rozličném nádobí a náradí na Litomyšlsku. In *Český lid* 2, 1883, s. 400.

měla uložené na úřadu a půjčovala je pro potřeby svateb. Z toho důvodu na nich byly nápisy typu: „Ten praporec patří do Klátovce“, „Tento prapor jest počestné obce Horní Dubenky“ atd.⁸¹ Svatební praporce směly nosit výhradně ženy, obyčejně toto právo náleželo staré svatbě (jinak starosvatce). Kolem ní se v průvodu seskupily ostatní ženy, „*tvoříce takto čestnou její strá,*“ *protože zábavou kolem praporu bylo, že se jej snažili chlapci a muži družičkám vzít.* „*Sváděli zajisté o něj mužové mnohé putky se ženami a hleděli se ho vždy lstí i mocí zmocniti, což by pro ženy pokušením, nectí a hanbou bylo.*“⁸² Z pohledu toho, že jen ženy směly nosit svatební prapor v průvodu, podobá se svatební kytici (viz výše). Prapor byl především ozdobou průvodu a zdrojem zábavy. Nejspíš měl i částečně identifikační funkci, když na něm bylo napsáno odkud pochází, věděli pak všichni náhodně přihlížející, kde se koná svatba.

6.7 Družička a družba

Zajímavým prvkem na svatbách bývala početná skupina neprovdaných dívek na straně nevěsty a svobodných mládenců na straně ženicha. Nakolik šlo o výpomoc snoubencům a nakolik o seznámení s vhodným budoucím partnerem, nevíme, ale nelze tuto funkci opomenout.

Po dohodnutí obou stran, byl ženichem a jeho rodiči sjednán družba, který od začátku do konce vše řídil. Jemu k ruce zjednal ženich mládence. Družba starší bývá ženatý muž, kdežto mladší jest svobodný. Nevěsta měla na pomoc zase starou svatbě (starosvatku, nebo jen „svatou“). Tou bývala vdaná zkušená žena, jež se stejně jako družba obklopila družičkami, které jí pomáhaly. „*Úkolem starosvatky o svatebním veselí bylo vykonávati rozličné funkce, jako na př. strojení, zavíjení (čepení) a prodávání nevěsty, začez se jí vždy hojné odměny dostalo; v této krajině připadl pak jí kromě toho i čestný úkol praporkyně v průvodu svatebním.*“⁸³

Družba i mládenci měli na kabátě vedle knoflíků na levé straně připevněnou stuhu a proutek rozmarýny, který se každý den obnovoval. Obojí obstarala pro družbu nevěsta, pro mládence družičky. Existuje zvyk, že koho družička podělí snítkou rozmarýny a stuhou, s tím je povinna si potom zatančit, „*stane se často, že některý šohaj líbí se několika družicím, dostane více vonic, na některého zbude jedna nebo žádná. Ti se ze zlosti podnapijí a provedou*

⁸¹ LEGO, František. Svatební praporce z okolí Počátek. In *Český lid* 3, 1894, s. 97-101.

⁸² LEGO, František. Svatební praporce z okolí Počátek. In *Český lid* 3, 1894, s. 100.

⁸³ LEGO, František. Svatební praporce z okolí Počátek. In *Český lid* 3, 1894, s. 97-101.

kocovinu na truc.“ Takové obyčeje ukazují na namlouvací roli svatby pro svobodné mládence a dívky.

Hlavní družba býval zkušený svatebčan, „*téměř sedmdesátiletý stařec Jan Koklík, (...) z blízkých Zbuzan, který na stech veselkách v blízkou i vzdáli, ať chudých či bohatých, družbou býval. Vypráví o veselkách v dřívějších letech, kterak bývaly slavné, hlučné a veselé a o těch nynějších, mnohdy nádherně vypravených, ale přece tak prostých srdečnosti a upřímnosti. Velmi jest mrzut, když na veselce nesmí ani jedinou řeč promluvit ani píseň zapěti, poněvadž hostem jest nepřijemno poslouchati ty starodávné hlouposti.*“⁸⁴

Nezbytným doplňkem družbova oblečení byla tzv. spaňhelka, silná rákosová hůl s hákem. Mládenci měli podobné hole, ale jejich byly jen z rákosových prutů po celé délce obtočené červenou stuhou a na konci stočené do spirály.

Stejný význam má zvyk popisovaný v jednom článku z 18. ročníku Českého lidu. V tomto případě se družičky a mládenci střídají v nacvičených proslovecích. Družba začíná „*Ó jedu, jedu, mám kobylenku hnědú, havránku, ustup na stránku, ustup šíře a šíře, ať já můžu k tej panence blíže. Ona sedí na lavici jako utišené zvíře, čekajíc na frajíře. (...) podá jí "vůz", t. j. skrojek chleba, v němž jsou zabodnuty 4 pětikoruny nebo 4 zlaté na způsob kol vozu, a jeden v předu a ženichova vonica. Oslovená dá mu do "vozu" nějaké zpropitné a zároveň mu ukládá, aby vyřídil navzájem její vzkaz.*“ *Vzkazy jsou různé, příznivé, ale někdy také nepříznivé, podle toho, líbí-li se dívce mládenec nebo ne. Některá odpovídá: „Vzkazuju mu přes pět šípových růží, že mé srdénko po něm tuží, tužit nepřestane, dokavad si ho nedostane. Vzkazuju mu přes Domanín, aby si k nám přišel pro rozmarýn, aby ve dňe nechodil, aby si ho nezlomil, aby přišel při měsíčku, že mu dám pěknú hubičku.» Vzkazuju mu přes sklo, že je mna po něm teskno. Vzkazuju mu přes drobnú jetelinku, že vyrůstí v samém marijanku. Vzkazuju mu přes růžičku nejbělejší, že je on můj nejmilejší. Vzkazuju mu přes růžový květ, že ho mám radš(i) než celý svět.*“ *Když některá matka brání dívce mluvit s chlapcem: „Vzkazuju mu přes červené ořeší, že sa s ním každá potěší, já bych sa také potěšila, kdyby mi maměnka nebránila.*“ *Nestojí-li družička o mládencovu pozornost: "Vzkazuju mu přes vidlice, že ho nechcú potkat více; když ho potkám, pozdravení mu nedám, líčkama sa nezasměju, očkama naň nepohlednu, pomyslím si v srdečku, co je mňa po tobě, falešný synečku.*“⁸⁵ Tento druh zábavy ukazuje (jak již bylo výše poznamenáno) seznamovací funkci, jakou měla svatba pro pozvané svobodné svatebčany svatby. Svobodné

⁸⁴ CYTERÁK, Josef. K svatebním obyčejům na Smíchovsku. In *Český lid* 5, 1896, s. 58-64.

⁸⁵ ŠACH, Josef. Slovácká svatba ve Vlčnově. In *Český lid* 18, 1909, s. 211-217.

dívky měly možnost na svatbě potkat nezadaného mládence a pomocí podobných her a zábav se s ním seznámit. Družba, stará svatbí, mládenci i družičky byli pro přípravy svatby a samotný obřad nepostradatelní.

6.8 Zvaní na svatbu

„Slovutný pane sousede, šetrně žádám, že v dobré obrátí s tímto poctivým' panice mládcem do příbytku vašeho vstoupení, též i toto mě sprostné promluvení při vás své dobré místo míti bude. Přednášejíce já, že poctivý mládenec (vdovec) N. umínil sobě svůj svobodný stav N. proměnit, a v stav svatého manželstva vstoupiti, ku kterémužto stavu oblíbil sobě poctivou děvečku N., vlastní dceru N. z poctivé obce N., i uznávajíce to ty v nově nastávající manželé, že ten a takový sňatek svadební bez vzáctných pánů sousedů a přátel jak domácích, tak přespolních konán, a řízen býti nemůže, tak žádost skládají, abyste s nimi cestu, dá Pán Bůh dne N. do chrámu Páně N. vážili, a ku potvrzení a kopulaci jich sňatku svadebního doprovodit se nestížili; z chrámu Páně pak zase do příbytku toho, kde ten a takový sňatek konán, a řízením bude v příbytku slovutného muže N. do poctivé obce N. za vzáctný a milí hosti propůjčit se nestížili, za to laskavě žádáme.“⁸⁶

Takový návod zprostředkovává jeden z dopisovatelů Českého lidu ve svém článku „Řád veselí svatebního.“ Vychází přitom z knihy pro družbu a řečníka, vydané v Olomouci roku 1749. Jak sám poznamenává, byla tato kniha velmi oblíbená a často vydávaná, protože podávala ucelený návod k pořádání svatby podle všech starých zvyků. Autor uvádí svůj článek takto: „Řád veselí svatebního, aneb Chvalitebné naučení o tom, kterak-by družba a mládec jsa dožádán k službě sňatku svadebního, kdy co přednášeti, a jak by se chovati měl, přečtouce tento řád svatební, lépe z něho vyrozumí. Vytisťený v Holomouci, 1749.“

Na zajímavý fakt upozorňuje Čeněk Zíbrt v dalším ze svých článků, píše: „Mám tu před sebou starý formulář, tištěný na listě zvláštním, určený pro mládence, kteří chodili zvat na svatbu. Podle tisku se zdá, že byl vydán pro praktickou potřebu ve století XVIII. Formulář je tak upraven, že mládenci si doplňovali jména osob, dobu sňatku a pod. Úprava neliší se od pozvání posavad obvyklých mezi lidem.“⁸⁷ Tato zmínka ukazuje, že existovala i tištěná pozvání, ale na těch se pravděpodobně, narozdíl od ustálených podob osobního pozvání, tolik netrvalo (viz příloha 6).

⁸⁶ HROCH, Maxmilian. Řád veselí svatebního. In *Český lid* 21, 1912, s. 358.

⁸⁷ ZÍBRT, Čeněk. Tištěné formuláře lidových pozvání na svatbu a křtiny. In *Český lid* 3, 1894, s. 337-339.

Hned při první ohlášce přišel družba s dvěma nebo třemi mládenci do domu nevěsty se vzkazem od ženicha a jeho rodičů. Vzkaz byl formulovaný do dojemného proslovu. Zvát chodí družbové i družičky společně přátele ženicha i nevěsty, ale u přátel ženichových mluví neboli zvou družbové, u přátel nevěsty zvou družičky. Po přivítání dají na stůl chleba a něco k pití, buď rosolku nebo pivo, z chleba si každý ukrojí skývu a uschová ji do šátku. Když všechny hosty pozvali, přijdou k nevěstě a přinesou jí všichni od každého hosta ten kousek chleba, co si tam ukrojili (to proto, aby prý měla vždy dostatek chleba).⁸⁸

Pak se vše opakovalo u domu ženicha a potom následovalo zvaní hostů z obou stran. Podle zámožnosti rodin doprovázela mládence hudba, nebo jeli na vozech, bylo-li příbuzenstvo rozptýleno do okolí. Druhé zvaní konalo se stejným způsobem v neděli po třetí ohlášce. Pokud byli snoubenci ze stejné vesnice, sešli se ve farním kostele a od té doby se již neviděli až do rána v den svatby.⁸⁹

Někdy také ženich obstaral „řečníka“, který byl přímo určen ke zvaní hostů na svatbu. Byl zběhlý, a tak jeho proslov, který vedl, vždy když vstoupil do stavení pozvaných, byl propracovaný a mnohokrát vyzkoušený. Když bylo příbuzenstvo rozsáhlé, trvalo zvaní i více než týden.⁹⁰

Bývá pozvána celá vesnice, aby nikdo neutrpěl na cti, ale ti „kteří spolu nevaří, dobře vědí, že pozvání není upřímné a že by nebyli na veselce rádi viděni, neboť dostanou pozvání od smlouvčího; vítané hosty zve osobně ženich s nevěstou.“ Pozvaní hosté od té doby posílají budoucím manželům dary. V určený den zvědaví příbuzní přijdou do domu nevěstinych rodičů prohlédnout její výbavu a posuzují, zda je dostatečně bohatá.⁹¹

Ze zbylých surovin, které se nepoužily na pečení svatebních koláčů, koláčnice udělaly „hnětýnky“ a rozeslaly se pozvaným hostům. Oni pak posílali různé plodiny, drůbež a jiné potřeby ke svatební hostině.⁹²

Vzácnější hosty zvala na svatbu sama nevěsta s ženichem, obvykle po třetích ohláškách, někdy také zvaným donesla koláče, které, alespoň z větší části, sama pekla. Pozvaní jí za to dali darem peníze, nebo později poslali potraviny potřebné na hostinu. Aby se nenahromadily stejné dary, vyzvíдалy hospodyně nenápadně, co by se paňmámě nejvíce hodilo a co už jí kdo přislíbil. Některá sousedka připravila plné necky koblih, jiná věnečky

⁸⁸ KELLEROVÁ, Anna. Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlic. In *Český lid* 1, 1891, s. 75.

⁸⁹ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chraští. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

⁹⁰ ZÍBRT, Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

⁹¹ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chraští. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

⁹² CYTERÁK, Josef. K svatebním obyčejům na Smíchovsku. In *Český lid* 5, 1896, s. 58-64.

s hrozkami nebo plné mísy Božích milostí. Když nenapekli, poslali sousedé různou drůbež, čtvrt hovězího, někdo dal i celé tele nebo vědra s pivem a vínem.⁹³

6.9 V předvečer svatby

V předvečer svatby přípravy vrcholí, nevěsta tráví poslední noc pod střechou rodičů. Tuto dobu doprovázejí rozmanité zvyky. Pro příklad uvedeme dva z nich: „*V pondělí před samým večerem nesou družičky košile, 6—8, jak jsou zámožné, pak má-li ženich sestry, nesou pro ně též od nevěsty dárky: fěrtochy (široká zástěra) anebo pěkné hedvábné šátky, pro matku vždy šátek, pro otce a ženichovi ještě koláč (vandrovní koláč), který má v objemu přes dva metry. (...) Tam se družička drobet pozdrží, dostane večeri a pak ženich po ní pošle nevěstě střevíce, punčochy a také koláč, muzikanti potom vyprovázejí družičku až domů, totiž k nevěstě; když přijdou ke dvoru, zahrají nevěstě štanddle (zastaveníčko), hoši z vesnice strílí na oslavu, pak jdou do světnice, tam si trochu zatančí a rozejdou se k domovu.*“⁹⁴ Někdy si snoubenci posílají dary až časně ráno v den svatby. Nevěsta ženichovi pošle košile, šátek na krk a vlastnoručně vyšité kapesníčky, ženich pak pošle své vyvolené botky, punčochy a podvazky, někdy také šátek k čepení.⁹⁵ Přípravy na nadcházející velký den už skončily, tak přišel čas na trochu zábavy, ale snoubenci se neseťkají, proto si alespoň pošlou dárky. Posílání dárků bylo individuální záležitostí, ale vždy oboustrannou.

Večer vítí věnečků, tak se v Chrasti říká předvečer svatby, kdy se sejdou v domě nevěsty družičky a mládenci s ženichem, pokud jsou z jedné vesnice. Po malé večeri se zpívaly dojemné písně o loučení. Během zábavy se pletou věnečky, které se zítra ráno položí na hlavu snoubencům.⁹⁶

Běžně rozšířené pak bylo „zastaveníčko“. V předvečer svatby se vydal ženich za nevěstou s průvodem hudebníků, aby jí zahráli zastaveníčko. Když přišli muzikanti do nevěstina dvora a ženich ji vyvedl z komory, začalo se tančit. Poté následovala bohatá večeře.⁹⁷

Přípravy na svatbu byly náročné jak pro snoubence, tak pro jejich rodiče. V předcházející kapitole jsme tak zmapovali vše od šatů nevěsty a ženicha, přes svatební

⁹³ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

⁹⁴ ZÍBRT, Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

⁹⁵ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

⁹⁶ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

⁹⁷ ZÍBRT, Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

kytice a praporce až po zvaní hostů na svatbu a role družiček a družby, a také co muselo být pečlivě připraveno. Nesmělo se zapomenout na žádnou drobnost, aby svatební den proběhl hladce a všichni mohli bezstarostně slavit (viz např. výše zmíněné secvičování koní, aby zapřažení ve voze nedělali problémy při cestě do kostela a z kostela). Nevěsta i ženich strávili poslední noc jako svobodní v domě rodičů a další den mohli vykročit do společného života.

7. Svatební den

7.1 Ráno – u nevěsty

*„Je-li nevěsta před oddavkami smutná a uplakaná, bude šťastná, ale je-li veselá a jde ráda z domu, bude v životě nešťastná.“*⁹⁸ Tato pověra nám ukazuje, jak bylo pro budoucí novomanželku důležité se se vším, co opouští, rozloučit (z pohledu přechodového rituálu jde o první odlučovací fázi). I kdyby sama takový pocit neměla, okolí to od ní očekávalo. Do nového života po boku manžela měla vstoupit už bez lítosti a stesku, proto ráno svatebního dne bylo posledním okamžikem, kdy se s rodiči, domovem a starým životem dojemně loučila.

V úterý časně ráno přišli k domu nevěsty hudebníci, smluvení ženichem, a zahráli zastaveníčko, „dobrytro“. Stejně tak brzy ráno se rozešli po vesnici družba s mládenci a vybízeli pozvané, aby se již připravovali. Mezi tím, co se hosté scházeli, chystala se nevěsta za pomoci důvěrných kamarádek a sousedek na cestu do kostela.

*„Když je nevěsta ustrojena, zavedou ji do komory, tam je vystláno manželské lože, na kterém je mnoho velikých peřin; na vrchní podušku, na cejchu sejde 8 dlouh. lok., 3 polštáře po dvou dlouh. lok., druhá poduška 7 1/2, a třetí 6 lok. dlouhých. U toho vystlaného lože stojí truhla, na které nevěsta sedí a pláče; plakat musí, kdyby neplakala, říká se, že by jí krávy nedojily, až bude hospodyně. Do té komory se k nevěstě scházejí dívky z celé vsi, tam se s ní loučí, pláčou s nevěstou a přejí jí štěstí.“*⁹⁹ Nevěsta odchází z řad svobodných dívek a stane se vdanou ženou.

Potom ženich s družbou a s ostatními hosty jede k domu nevěsty. Nevěsta se schovává. Následují písně a různé říkanky, a když nakonec rodiče nevěsty dům otevřou a družba jde pro ni do pokoje, ženy zpívají "Jak z komory vyjdu, svobodná sem víc nepřijdu". Družba ji musí vyprosit a vyplatit ji penězi, které sází na dřevěný talíř, prostrčený skrze dveře.¹⁰⁰ Což opět dokumentuje další zvyky, které se váží téměř ke každé události svatby, v tomto případě příchodu ženicha do domu nevěsty.

Nevěsta se snažila zahlédnout ženicha dříve než on ji, vyhlížela ven skrze věneček připravený pro ženicha a věřila, že tak ji bude manžel poslouchat a nebude jí ubližovat.¹⁰¹

⁹⁸ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

⁹⁹ KELLEROVÁ, Anna. Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlic. In *Český lid* 1, 1891, 73.

¹⁰⁰ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

¹⁰¹ HROCH, Maxmilian. Řád veselí svatebního. In *Český lid* 21, 1912, s. 358-362.

Nebo také: když zahlédne ona jeho dříve, bude muž pod pantoflem, uvidí-li dříve ženich nevěstu, bude pod pantoflem ona, nebo jinak: když měl ráno přijít ženich do domu, dívala se nevěsta klíčovou dírkou, nebo skulinou v okenici, aby jej dříve zahlédla, než on ji; jestli si při tom dupla, nabyla moci nad ním – někdy se tento zvyk dodržuje až při příjezdu z kostela, kdy nevěsta spěchá do domu a na manžela se pak dívá skrze věneček, což jim má opět zajistit štěstí ve společném životě. Tento druh pověry je jedním z mála, který se vyskytuje snad ve všech člancích, ze kterých jsme čerpali. Můžeme ho tedy považovat za jeden z nejrozšířenějších vůbec.

Ženich se zastaví uprostřed světnice, jeden muž (řečník, nebo družba) vstoupí před rodiče a praví: „*Drazí rodiče, před čtrnácti dny šli jsme kolem vaší zahrady a viděli jsme tam překrásnou růži, ptáme se vás, jestli byste nám ji dovolili utrhnout?*“ Na to rodiče odpovídají „*dovolíme*“. Po takovém nebo podobném uvítání, přivede družba nevěstu. Ta se nejdříve přivítá s ženichem, potom oba kleknou před nevěstiny rodiče a prosí je o požehnání.

Článek z 11. ročníku Českého lidu nám zprostředkoval dojemný proslov, jakým se matka loučila s dcerou: „*Vždy jsem Boha vroucně prosila, abych vás (...) dívky, co dobré a křesťanské dívky vychovat mohla. Proto mé srdce pokoj mi nedá a neustále dnes ke mně volá, bych vás na tu poslední dráhu vedla. (...) Co si dnes jeden druhému před Otcem nebeským slíbíte, každý to jediný slovíčko jako nejdražší drahokam do našich srdcí uschovejte, nikdy a nikdy na ten sv. slib nezapomínejte. (...) Když nás Bůh jednou z toho světa povolá, nevezmem s sebou žádné budovy, žádné tisíce, vezmem si s sebou jen to jediný, co jsme jeden druhému slíbili a co jeden pro druhého dobrého učiníme. (...) Ježíši, Synu Davidův, Tys nám svěřil naše děti, já je Tobě s tělem i s duší poroučím a odevzdávám, račiž se nad nimi, můj nejmilejší Spasiteli, smilovati, na těle i na duši ode všeho je chrániti (...) O Maria, bez poskvrny počatá, vypros a uděl mi tu milost, abych já jedenkrát s cerou naší a s tím celým zástupem, který jest zde shromážděný, před trůn nejlaskavějšího Spasitele přivedena býti zasloužila. K tomu nám dopomáhej Bůh Otec, Syn a Duch Svatý.*“¹⁰² Tak matka předá dceru manželovi a oběma jim požehná. Nevěsta se rozloučí s rodiči i sourozenci, družička podělí každého svatebčana rozmarýnou a vydají se společně na cestu do kostela.

Odchod nevěsty z domu rodičů lze považovat za okamžik, kdy končí odlučovací fáze přechodového rituálu a nastává fáze pomezní. V této části rituálu je nevěsta nejvíce ohrožena zlými silami. Symbolicky se to vyznačuje tím, že by se neměla dotknout země, je tedy do

¹⁰² PROCHÁZKA, Karel. Matka žehná dceři na svatbě. In *Český lid* 11, 1902, s. 446.

kostela vezena na kočáře a teprve, když ji manžel přenesse přes práh nového domu, je mimo nebezpečí.

7.2 Cesta do kostela

*„Velké neštěstí potká snoubence, kterým při cestě do kostela zvoní umíráček, nebo kteří cestou potkají povoz z hnojem, přinese smrt tomu ze snoubenců, po jehož straně se vyhýbal.“*¹⁰³ I při cestě do kostela se hlídaly všechny symboly, kterým se pak přiřkládal význam pro budoucí život manželů.

Rozmarýnami a stužkami vyzdobení účastníci svatby se seskupili v průvod. V některých oblastech se udržoval zvyk, že všichni svatebčané měli na hlavách věnce.¹⁰⁴ Napřed šla hudba (dudy, klarinet, housle atd.), za ní nevěsta s družbou, pak družička se ženichem a dále ostatní hosté. Napřed muži, pak ženy. Hudebníci hráli cestou písně, většinou zádumčivé.¹⁰⁵ Protože snoubencům končil jejich svobodný život a takto se s ním loučili.

Pokud byli snoubenci z různých vesnic jeli se svatebčany (neboli „svarebníci a svarebnice“) na vozech, povoz musel mít vždy stejné koně, i když se museli půjčovat. Koně měli žíně na ocasu a hřívě spletené a ozdobené „herbábnými“ červenými stužkami a rozmarýnou.¹⁰⁶ Zajímavá pověra se vázala i ke koním: *„Zapotili-li se koně u povozu, v němž jela nevěsta, bývalo o její poctivosti pochybováno.“*¹⁰⁷

O pořádek a pohodlí hostů, především sousedek, při cestě se staral družba a do povozu tedy nasedl jako poslední. První jel vždy povoz s nevěstou. Když byl ženich zámožný, doprovázeli ho hudebníci, ti pak v blízkosti kostela vystoupili a vpředu hráli veselý pochod. Když byla svatba bohatá, házely neboli „metaly“ se mezi diváky podél cesty koláče, kterým se říkalo „metynky“ nebo „metácky“. Děti i dospělí koláče rádi ochutnali, protože kdo je snědl, toho prý nebolela záda. Podle zámožnosti ženicha jeli mládenci, družba a ženich do kostela na koních vedle vozů. Cestou z kostela jel ale vždy ženich s nevěstou. Při příjezdu nebo příchodu do kostela seřadil družba průvod. Nejprve kráčel ženich se svědky, za nimi

¹⁰³ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrásti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

¹⁰⁴ THIR, Karel. Kulturně-historické drobnosti z archivu Tábořského, 3. Věnc na hlavách svatebčanů. In *Český lid* 17, 1908, s. 75-77.

¹⁰⁵ ZÍBRT, Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

¹⁰⁶ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrásti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

¹⁰⁷ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrásti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

vedl družba nevěstu, pak následovaly družičky s mláďenci, za nimi stará svatbí a ostatní hosté podle důležitosti.¹⁰⁸ (viz příloha 7)

Tato doba náleží do pomezí fáze svatebního přechodového rituálu, protože v tuto chvíli se již nevěsta i ženich rozloučili se svým dosavadním svobodným životem, ale ještě nebyli oddáni. A vyznačuje se proto rituály a pověrami, které měly odhalit, co je jako manželé v budoucnosti čeká.

7.3 Obřad

Důležitou součástí církevního svatebního obřadu tvořila mše a ještě před ní se snoubenci museli vyzpovídat. Do kostela vstupoval ženich s matkou a nevěsta s otcem. Svatební obřad se konal během mše za přítomnosti kněze a svědků. V průběhu vlastního svatebního obřadu se kněz zeptal snoubenců, zda si nejsou vědomi překážek, které by bránily uzavření manželství. Další otázky se týkaly dobrovolného vstupu do manželství. Pak snoubenci stvrdili manželský svazek podáním ruky a slibem: „Přijímám tě za svou ženu/svého muže“. Na jejich spojené ruce položil kněz štólu a požehnání doprovodil slovy: „Já vás spojuji v manželství ve jménu Otce, Syna i Ducha Svatého.“ Poté si novomanželé vyměnili posvěcené prsteny a mše pokračovala modlitbou věřících a na jejím konci bylo závěrečné požehnání.

Když snoubenci přistoupili k oltáři, důsledně hleděli, aby při příchodu kněze doklekli na oltář oba stejně, protože se věřilo, že kdo poklekne dříve, dříve také zemře. Družička podala knězi proutek rozmarýny ovinutý červenou stužkou, on pokladl na hlavy snoubenců rozmarýnové věnečky (v pozdější době bývaly věnečky spojeny bílou hedvábnou stuhou, jejíž konce držely družičky), které po svatbě kněz předal nevěstě. Ta si je schovala a nikdy je nerozvázala, aby se manželství nerozpadlo (*„některá nevěsta vkládá si věnečky za oltářem za ňadra a doma je uschová, aby, až ji budou v manželství boleti zuby, z dýmky mohla je kouřiti a tím bolesti se zbaviti“*¹⁰⁹). Spadl-li věneček mezi obřadem nebo při ofěře některému ze snoubenců z hlavy, nebyl ho hoden. Proto se dbalo, aby nespádl, a doprostřed věnečku se dal květ lopuchy.¹¹⁰ To značí jednu z mnoha magických funkcí, které jsou věnečku připisovány. Při obřadu se vedlo v patrnosti mnoho symbolů, které předurčovaly další život manželů. Na

¹⁰⁸ ZÍBRT, Čeněk. Svatební a obžinkový průvod z pracheňského kraje r. 1836. In *Český lid* 12, 1903, s. 311-316.

¹⁰⁹ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

¹¹⁰ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, s. 484-493.

keré straně oltáře plápolaly svíce, ten z manželů dříve zemře. A když byla nevěsta při svatbě nemocná (např. když měla lišej) bude tou nemocí postižena celý život, byla s ní oddána a i její děti budou tou nemocí trpět.¹¹¹

Při ofěře měla si nevěsta od ženicha vzít peníz, aby tak získala moc nad jeho majetkem, nebo alespoň si peníz navzájem vyměnili, aby mohla mít jako manželka v majetkových záležitostech také slovo.

7.4 Cesta z kostela

„Návrat z kostela vnesl veselost do celého průvodu. Hudebníci hráli do skoku a do toho se mísily veselé výkřiky. Vše zamířilo k hospodě, kde se rozvířil tanec provázený zpěvem a trval namnoze až do soumraku.“¹¹²

Cestou z kostela se vozkové předjížděli, a ten, který všechny ostatní předjel, dostal na pivo. Když jeli v zimě svatebčané na saních, pokoušeli se je vozkové vyklopit, aby jim nahnali strach. Cestou z kostela seděla nevěsta opět vedle družby a ženy nepřestávaly zpívat. Někdy se objevuje zvyk „zatahování cesty“ (nebo také „zalikování“), kdy byla cesta zatažena provazem s barevnými stuhami a praporečky. Družba nebo ženich se museli vyplatit, aby byly vozy propuštěny, platil o to víc, byl-li z cizího panství. Řečník musel prohlásit, že nic zlého neprovedli, že jen vezou hospodyni hospodáři atd. Při tom všem se mohutně připíjelo na štěstí novomanželům. *„Veselá nálada zračí se na tvářích zalikovaných svatebčanů. Jen trochu řeči, škádlení, na dlaň pár zlafáků a provaz se přesekne i průvod pojedje za muziky a zpěvu dále k ženichovu domovu.“¹¹³* (viz příloha 8)

7.5 Zábava v hostinci

Před hostinou se nikdy nezapomnělo na zastávku v místním hostinci. Na posilněnou si zde připili všichni svatebčané a ženy z nevěstiny strany alespoň měly dostatek času na přípravu hlavní hostiny.

¹¹¹ KOŘÁN, Josef J.. Selská svatba v okolí vorlickém. In *Český lid* 6, 1897, s. 141.

¹¹² ZÍBRT Čeněk – LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

¹¹³ ZÍBRT, Čeněk. Zalikování selské svatby v Plavsku u Jindřichova Hradce. In *Český lid* 18, 1909, s. 280.

Do hospody dodala občerstvení (koblihy a koláče) nevěstina domácnost. Ale hosté nebyli jediní strávníci, kolem hospody byl shluk nepozvaných, kteří se snažili něco ukořistit. Aby všem pivo chutnalo, poslala matka nevěsty do hospody mísu sýra, nebo nějaké jiné občerstvení, ze kterého se nabídlo také muzikantům.¹¹⁴

Když muzikanti začali hrát, první tanec patřil novomanželům, později se k nim přidali družba se „starou svatbí“, mládenci s družičkami a pak ostatní svatebníci, dokud místnost stačila. Během tancování odcházely družičky a pozvané dívky domů, aby se převlékly z hedvábných šatů do jiných a sundaly stříbrné a zlaté čepce. „*Bývalo pokládáno za dobrý vkus, když se družičky a mladé ženy vícekrát přestrojiti mohly.*“¹¹⁵ Stejně tak i nevěsta s ženichem se odešli přestrojit, to bylo opět spojováno s pověrami: nikdo nesměl v tu dobu jít pro vodu, přineslo by to nevěstě slzy, také si rodiče hlídali, aby novomanželé nenašli dveře zavřené, „měli by pokoj a svornost uzavřeny“.¹¹⁶ Tanec a zábava v hospodě trvaly tak dlouho, dokud nebylo vše připraveno na oběd, ačkoli to někdy bývalo až do večera.

Útratu v hospodě platili všichni mužští účastníci (vyjma družby a mládenců), k nim se přidaly také družičky a nevěstin otec. Družba s hospodským spočítal „řad“ tzn. všechny nádoby, plechové mázy a dvoumázy, hliněné džbánky „smoláčky“ a skleněné nádoby se na stůl zaznamenaly křídou jako čárky (zahnuté značily mázy, přímé holby; jiná útrata zapisovala se na cifry, nebo byla převedena na mázy piva). Po splacení „řadu“ byli všichni pozváni do domu nevěsty k obědu.¹¹⁷

7.6 Hostina

Vystrojit bohatou hostinu po uzavření manželství byla tradice, na kterou se nezapomnělo nikde a nikdy. Šlo o první velké jídlo po svatbě, obvykle podávané v domě nevěsty. Jídelníček měl většinou pevná pravidla a obsahoval pokrmy běžně podávané při svátcích, i pokrmy, které měly výsostně svatební charakter. Tradice určovaly i ustálený zasedací pořádek.¹¹⁸

¹¹⁴ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 110.

¹¹⁵ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 110.

¹¹⁶ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 111.

¹¹⁷ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 111.

¹¹⁸ KOŠTUŘÍKOVÁ, Jana. Svatební hostina: Tradiční pokrmy a způsob stolování na vybraných příkladech z Valašska a Podřevnicka. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). „*Oznamuje se láskám našim ...*“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí. Pardubice, 2007, s. 123-127. ISBN 978-80-86046-97-6.

Družba rozsadil všechny hosty pozvané k obědu. Do hlavního rohu velké světnice se posadila nevěsta, po její pravé straně usedl ženich a po levé družička, vedle níž se posadil družba. Ostatní se sesedli podle toho jak dobře se znají, ale vždy se hledělo, aby u každého stolu byl někdo, kdo umí dobře nakrájet pečeni.¹¹⁹ Stůl u dveří byl pro muzikanty a v předsíni měli stůl čeledínové. Neříkalo se nikdy, kolik hostů bylo na svatbě, ale u kolika stolů se jedlo.¹²⁰

Když se všichni svatebníci rozsadili, družba pronesl vprostřed místnosti hlasitě modlitbu před jídlem, „načež odejde a přijde s polívkou, totiž na míse má vodu, v té řezanku a schválně s ní přes práh upadne k obveselení hostu“, nebo se jen za dveřmi rozbije stěp, aby to způsobilo malý poplach. Často za tím účelem, aby měly kuchařky ještě trochu času na přípravu.¹²¹

Polévku na nevěstin stůl, kde seděli nejvzácnější hosté, donesl družba. O obsluhu u ostatních stolů se starali mládenci. „Každé podání pokrmu doprovázeno bylo vždy případným žertem nebo řízným vtípem, což hosté, zvláště zkušenější ve svatbách, opláceli; tím se společnost stále v dobré náladě udržovala.“¹²² Nevěsta s ženichem jedli z jednoho talíře, na který jim jídlo dávala i krájela družička. Nevěsta byla v pití i jídle velmi zdrženlivá, proto se o stydlivé dívce často říká, že se „upejpá jak nevěsta“. Při obědě házelo se žertem po novomanželích drobným cukrovím.¹²³

Po obědě pronesl družba delší blahopřání, v němž přál novomanželům štěstí, ženicha vybízel k dobrému zacházení s nevěstou, k čemuž používal biblických příkladů, a nakonec jménem nevěsty děkoval rodičům za dobré vychování a přál jim mnoho „mňoučátek“ a radost s nimi. Po družbovi říkali „vinše“ mládenci družičkám, které jim náležitě odpovídaly. Býval to dlouhý souboj, když družičky nechtěly za „vinš“ mládcům zaplatit, ti si je dobírali a bavili tím celou společnost. Nakonec družba připil ještě sousedkám (mužům se nepřipíjelo) za projevenou přízeň.¹²⁴

Po přípitcích přinesl družba na ošatce látkové děťátko a žádal pro něj kolébání a příspěvek na kaši. Každý kolébal a mohl přestat, až když se vyplatil, nejdříve musel kolébat ženich, pak rodiče a prarodiče. Vybrané peníze se odevzdaly v uzlíku nevěstě. Na kuchařky se

¹¹⁹ BERAN, Václav. Popěvky při nošení jídel o svatbě. In *Český lid* 4, 1895, s. 502-505.

¹²⁰ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 111.

¹²¹ CYTERÁK, Josef. K svatebním obyčejům na Smíchovsku. In *Český lid* 5, 1896, 58-64.

¹²² PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 485.

¹²³ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 486.

¹²⁴ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 486.

vybíralo do talíře s ručníkem a vodou, v níž byla vařečka, když si hosté oplachovali ruce, do vody pustili peníz. Sbíraly se peníze i na družbu, jehož zásluh si všichni velmi cenili.¹²⁵

Nakonec hostiny se přineslo velké množství koláčů, které se rozdělily hostům do uzlů jako „vejslužka“, každý si chce ze svatby něco odnést. *„Nejenom hosté se nasytí, bývá také plná světnice babiček a dětí na „čuměné“, a všickni chtějí dostati svůj podíl. A běda hostitelům, kteří by tyto čumily nenasytili!“* Tento zvyk často vyvolal „vřavu nevyličitelnou“, když se tito nezvaní hosté prali o jídlo, které se odnášelo ze stolů.¹²⁶

Po hostině odvedla stará svatbí s dalšími ženami nevěstu k čepení. Když ji odvedli, shlukla se jiná skupina sousedek kolem ženicha, dobíraly si jej a čepit ho chtěly. „Často se jim podařilo, že mu hlavu husím prachem obalily.“ Totéž se přihodilo každému muži, který se přiblížil k místnosti, kde byla nevěsta čepena. „Někdy byla ženichovi přivedena starší sousedka za nevěstu přestrojená,“ ženich s ní musel smlouvat a podvod dokázat. Jindy už při obědě „vedrala se maškara s děckem na ruce do hodovní síně, za zrazenou milenku ženichovu se vydávajíc,“ přemlouvala ženicha, aby ji neopouštěl, vytýkala mu nevěru a vyčítala, že dříve mu její chudoba nevadila, to vše, aby u přítomných vyvolala soucit. Někdy se převlečené maškaře povedlo uvést ženicha do značných rozpaků, obzvlášť když nemohl dlouho poznat, o koho se jedná.¹²⁷

Svatební hostinou a zejména jídlem, které se na ní podávalo lze popsat ještě mnoho stran, ale skladba pokrmů nemá pro náš pohled na svatbu žádný konkrétní význam. Přesto zdůrazňujeme, že žádný z autorů článků, který popisoval svatbu jako celek, neopomněl zhodnotit, jak bohatá hostina byla nebo by měla být.

7.7 Čepení nevěsty

Po ukončení hostiny byla nevěsta zavedena staršími sousedkami a „starou svatbí“ do komory, nebo přístěnku na čepení, jinak také očepky (v jižních Čechách „zavěčka“ nabo „zavíčka“).¹²⁸ Přičemž právo přijít měla jen ta žena, která „podobnou zavěčku dávala při vdávání“. Ženy zasedly za připravené stoly. Na každém ze tří stolů byly tři velké, kulaté, hodně pocukrované buchty zvané „řícice“. Vedle buchet byly také soudky s kořalkou, kterou podle zvyku kupoval ženich. Nevěsta se posadila na židli doprostřed světnice a ženy kolem ní

¹²⁵ KOŘÁN, Josef J.. Selská svatba v okolí Vorlickém. In *Český lid* 6, 1897, 254.

¹²⁶ CYTERÁK, Josef. K svatebním obyčejům na Smíchovsku. In *Český lid* 5, 1896, s. 255.

¹²⁷ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, 484-493.

¹²⁸ KULHÁNEK, M.. Zavěčka. In *Český lid* 30, 1930, s. 213-214.

zpívaly „*Bourej Andulko (křestní jméno nevěsty) věnec, bourej čepeni, budeme ti brát věnec zelený. Budeme ti brát roucho svatební a tobě dávati roucho smrtelní.*“ Při tom nevěstu posadili na židli a odepnuly jí věneček z hlavy. „*Nerada se nevěsta při tom čepeni s věnečkem drahým loučí, pláče, když ji ho s hlavy berou, rulíky neb copy rozplétají, že už nesmí věnec nositi, "že se provdala, že už jest ženou", že musí o slavnostech, ku kterým půjde, nositi na hlavě jenom čepec.*“¹²⁹ Při zpěvu písní jí rozplétaly vlasy. V dřívějších dobách se z vlasů oddělila větší zadní část, která se přistříhla, ale od toho se upustilo a z vlasů se zapletl jediný „rulík“, který se „v dudek stočil“. Nad čelem nechaly se nevěště dva prameny vlasů volně položené, „aby skráně klapkami byly zakryty“. Takto učesané nevěště nasadily svatebnice čepec. Nevěsta zpívala: „*Už ten věnec zelený z hlavy mi skládají, místo něj čepec bílý na hlavu dávají. Abych v něm chodila a v něm se těšila, až do nejdelší smrti z hlavy ho nedala. Ach, vy milé, družičky, co za mnou stojíte a mě smutnou nevěstu zhola nebráníte. Až přijde ten váš čas, nebudu chránit vás, vezmu bílý čepeček, na hlavu dám vám zas.*“¹³⁰ Obvykle mívaly nevěsty čepec bílý, tak zvanou holubičku s křídly. Bohaté nevěsty měly čepec stříbrem nebo zlatem vyšívaný a vykládaný granáty a jinými barevnými kamínky.¹³¹ Když pak nošení čepců vyšlo z módy, vázal se na připravený účes hedvábný šátek darovaný přímo ženichem, nebo „starou svatbí“. Šátek se uvazoval „na pokos“ tak, že z rohu do rohu přeložený dal se nevěště na čelo a pod spletenými vlasy se svázal. Z pod šátku nebo čepce potom byly vidět jen tenké prameny vlasů na čele a na skráních. (viz příloha 9)

Očepené nevěště se už říkalo „mladá paňmáma“.¹³² Když je vše hotovo, vezmou nevěstu mezi sebe, rychle s ní dokola tančí a zpívají: „*Už jsme to udělaly, už jsme ji zavily, Josef (křestní jméno ženicha) nám dal na kořalku, abysme se napily.*“¹³³ Toto zpívání a tančení dokola se opakovalo několikrát, aby byla nevěsta dobře zavitá. Následovaly tance a zpěvy. Svatebnice se chytly za ruce a utvořily řetěz. Tančily kolem stolů a „*hopkovaly přes dvůr, kolem špejchárku aneb osamocené stodoly, ano i na náves se dostaly, při čemž zpívaly.*“¹³⁴ Po zavití zasedla nevěsta v čele jednoho stolu.¹³⁵

¹²⁹ PŘIB, jar.. Kdy ženské nosily věnec a kdy čepec. In *Český lid* 22, 1912, s. 384.

¹³⁰ PŘIB, jar.. Kdy ženské nosily věnec a kdy čepec. In *Český lid* 22, 1912, s. 385.

¹³¹ PŘIB, jar.. Kdy ženské nosily věnec a kdy čepec. In *Český lid* 22, 1912, s. 386.

¹³² PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrastí. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, 484-493.

¹³³ KULHÁNEK, M.. Zavěčka. In *Český lid* 30, 1930, s. 213-214.

¹³⁴ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrastí. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, 484-493.

¹³⁵ více o čepení nevěsty také:

ŠEBESTOVÁ-LEDECKÁ, Augusta. Ústroj hlavy vdaných žen na Pelhřimovsku. In *Český lid* 11, 1902, s. 830.

KOPÁČ, J.. Čepce a čepeni horácké. In *Český lid* 12, 1903, s. 23-25.

KOBLOVÁ, B.. Čepce na Mladoboleslavsku. In *Český lid* 12, 1903, s. 199-202.

Ženy, jež nevěstu zavíjely, rozkrájely „říčice“ na tolik dílů, aby všechny přítomné byly krajícem poděleny. Říčice byly svatební pečivo podobné velké bábovce. Na pečení tohoto speciálního koláče si dávaly ženy záležet, použily nejjemnější mouku a jiné dobré suroviny. Zvláště se pak zabývaly zdobením, které spočívalo v přilepování ozdob z tuhého těsta, dokonce „*nežádá se toliko, aby toto svatební pečivo bylo chutné, nýbrž i zevnějšek jeho musí se hostům svatebním líbiti*“¹³⁶ (vyobrazení „říčice“ viz příloha 10)

Při tom pila se kořalka. Brzy nastala veselá zábava. Povídal se veselé příhody, zpívalo se a tančilo. Některé ženy nápadně se vystrojily, jiné zase přestrojily za muže, napodobovaly opilce, namlouvaly se, běhaly od stolu ke stolu a bavily tak různými veselými kousky společnost do pozdních hodin večer.

Když nastalo jedenáct hodin, odvedly ženy nevěstu do hostince. Tam veselá zábava na chvíli ustala, aby hudba uvedla příchozí. Za to každý muzikant dostal kus buchty od zavěčky. Potom se pokračovalo v tanci a zpěvu, ale mládenci a ženich tančit nesměli. Ale po dostatku zábavy, ženy nevěstu předaly ženichovi za peněžitý dar a říkaly, „že nevěstu prodaly“. Začepenou nevěstu ženy prodávali; přijde-li kupovati nějaký ženáč (ženatý), odbývají ho: „*Ty nejsi kupec, ty musíš utec', kupuješ koze ze Suchej Loze. Jinému odpovídají: Starý chlape, do kúta, do kúta, všeci lidé povídají, že jsi ty nechuta, nechuta. Starý chlape, do smetí, do smetí, všeci lidé povídají, máš děti, máš děti. A tak kupcům odpovídají. Na konec odvede si ženich začepenou nevěstu a chvíli spolu zatančí.* . . .“¹³⁷ Hostina pokračovala dál až do pozdního večera, potom se hosté odebrali do hospody, kde se tančilo a pilo do rána.

7.8 Svatebčané

O pohodlí přespolních hostů se postarali místní. Ale i v tom se hledala zábava. Všichni starostlivě připravili nocleh hostům, „*brzy však příčina starostlivosti té se vysvětlila: tu jeden na postel lehaje naráží na ostrou hranu polena pod spodnicí skrytého; druhý nadzvihuje svrchnici táhne všechny peřiny dolů – bylyť sešity; třetí chtěje ulehnutí ucítí někoho na posteli, který mu ustoupiti nechce – byly tam vycpané hospodářovy šaty položeny; jiný propadl se slámkem na zem. Ani novomanželé nebyli ušetřeni, z postele jim byly vytaženy všechny hřebíky a celá se pod nimi rozbořila, když na ni ulehli. Ještě ráno se všichni bavili na účet hostů, když ti našli své boty zpřeházené a vycpané slámou, kabáty naruby a na*

¹³⁶ LEGO, František. Svatební pečiva z jižních Čech. In *Český lid* 7, 1897, s. 129-132.

¹³⁷ ŠACH, Josef. Slovácká svatba ve Vlčnově. In *Český lid* 18, 1909, s. 211-217.

kloboucích přiříté různé tretky.“¹³⁸ Po zábavě v hostinci, která trvala téměř až do rána měli ještě někteří svatebčané ještě dostatek elánu na takové pobavení na účet přespolních hostů.

*„Naši dědečkové a babičky, vzpomínajíce bývalých zvyků a obyčejů, tvrdí, že v nich jevila se vždy bratrská upřímnost a sousedská snášenlivost. Dříve dovedli lidé špás provést, dovedli ho také přijmout; teď – darmo povídat!“*¹³⁹

První svatební den, kdy proběhl obřad, byl doprovázen řadou zvyků a pověr. Nejdůležitější oficiální část svatebního veselí, oddání manželů v kostele, byla splněna a oslavena bohatou hostinou. Po hostině následovalo čepení nevěsty, což je pro nás jasně vyjádřená slučovací (přijímací) fáze přechodového rituálu. Žena je přijata po velké změně, jakou prošla, zpět do společnosti. Zatímco ráno se s ní loučily svobodné dívky, teď ji mezi sebe přijímají vdané ženy, což symbolicky vyjádří obřadním odebráním věnečku a nasazením čepce.

¹³⁸ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 492.

¹³⁹ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 493.

8. Druhý den svatby – u ženicha

*„Je po hostině — avšak ne po všech svatebních radovánkách, které několik dní ještě trvají a vždy něco nového, půvabného, rázovitého přinášejí. Teprve druhého dne započne pravá, bujará veselost. Byl-li první den svatební pln obřadností, je druhý den rejdištěm nevázanosti a zdravého vtipu i humoru.“*¹⁴⁰ Těžko považovat takový pohled za jediný možný, jistě i první den byl plný zábavy, jak jsme se přesvědčili v předchozí kapitole. Ale pravdou je, že druhý den svatby už se nedodržovaly tak přísně tradice, a také požadavky a očekávání na všechny zúčastněné byly značně sníženy. V podstatě lze říci, že hlavní úkol byl již splněn a teď nastal čas to řádně oslavit.

Další den, zpravidla se jednalo o středu, se slaví u ženicha. Tento den také znamená pro nevěstu definitivní odchod od rodičů. Její manžel si pro ni přijde, aby ji odvedl do společného domu. Nevěsta ho očekává ustrojena ve svatebním.¹⁴¹ Před domem vyhlíží ženicha, když přijde zavede ho do světnice. Tam oba sednou ke stolu, u nevěstina stolu s ní sedí jen ženy, z nichž jedna nakrájí připravený chléb a rozdělí mezi všechny přítomné. Dojemnými písněmi se všichni loučí s nevěstou. Poté vstanou a družba odvádí nevěstu, ona ale nechce a on *„vezme nevěstu za ruku a táhne ji od tátova stolu, kterého ona se drží, tak že kolikráte ten stůl přitáhnou až mezi dvěře.“*¹⁴² Nakonec nevěsta z domu odchází a naposled se loučí s rodiči a sourozenci. Ale *„že i nebylo po svatbě smutno, dá se mysliti. Jsou tu čiperní mládenci, kteří si v oboru vynalézavosti vtipů a žertů s měšťáky v ničem nezapadají. Korunou nevázané veselosti bylo zde, když "honili kota". Nejvíce ochmeleného svatebčana "obra" vozí na kolečkách po vesnici a při nejbližší louži vyvalí ho do ní. Druhým číslem byla "mužská robota". Mládenci musí družkám leštiti boty a ženské holí mužské. V jiných osadách zase jiné mají zábavy a hry.“*¹⁴³ Svatebčané mladších generací se starali o zábavu, aby nebylo čas na smutek z odchodu nevěsty, ale také jistě proto, že volných slavnostních dnů nebylo tolik a času který se nemusel strávit prací a s dostatkem jídla a pití (především kořalky) vděčně využili k povyražení.

¹⁴⁰ KRETZ, František. Na svatbě v Derfli. In *Český lid* 9, 1900, s. 315-316.

¹⁴¹ KELLEROVÁ, Anna. Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlickém. In *Český lid* 1, 1891, s. 515.

¹⁴² KELLEROVÁ, Anna. Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlickém. In *Český lid* 1, 1891, s. 515.

¹⁴³ KRETZ, František. Na svatbě v Derfli. In *Český lid* 9, 1900, s. 315-316.

8.1 Cesta pro podušky

Ráno třetího dne se sejde u ženichových rodičů asi dvanáct žen a po snídání, kterou zde dostanou, navážou na májku různobarevné stuhy, vezmou si na cestu několik skleniček kořalky (kmínovky, slivovice atd.) a „jedou pro podušky“ (viz příloha 11). U nevěsty naložily ženy nevěstinu výbavu na vůz, na vrch peřiny a dovezly do domu ženichova, „*tam se to za žertu vydražilo a ženich konečně vše skoupil a za utržené peníze si ženy budoucí neděli vystrojily u mladé ženy svačinu, aby ju těšily a poučily o budoucích slastech a strastech jako matky, ženy a hospodyně.*“¹⁴⁴

Vozy byly vyzdobeny chvojím a květinami. Nábytek se na ně naložil tak, aby ještě zbylo místo pro několik hostů. Vezly se postele s peřinami (do každého rance peřin dala matka chleba, aby o něj dcera neměla nikdy nouzi), šatník, truhla, dřevěné nádobí „od dojačky až k velkému škopku“ a všechny další kuchyňské potřeby. Na jiném voze byla vystavena malovaná dřevěná kolébka vystlaná prádlem a peřinkami. Tento náklad se opatroval nejvíce, svatebnice ji starostlivě hlídaly. Na posledním voze býval kužel. Když se nevěsta nestěhovala vystrojily jí družičky kužel až ve čtvrtek ráno. Na vůz se položilo kolo a do jeho středu se postavila tyč, kolem které se navršily „klouby lnu,“ až se celý výtvar podobal velké kupce sena. Kolem takového kužele se navěsí pestrobarevné šátky a stužky, na vrchol je připevněna kytice a „ostatní prázdné místo ve voze vyplnily veselé paňmámy.“ S veselým prozpěvováním a popíjením vína objížděly vesnici. Len z kužele potom zůstal mladé hospodyně jako dar.¹⁴⁵

„*Když nevěsta po zdavcích se stěhovala do domu ženichova, podávala jí »panímatka« na přivítanou pecen chleba a dřevěný nůž, vybízejíc ji, aby si ukrojila. Nevěsta mívala obyčejně svůj nůž, jímž chléb skrojila. Ukrojila-li "hodný kus", říkali, že bude štedrou. "Skrojek", i do něhož zapíchla peníz, dala chudé ženě, která nejbliže za ní stála. Chudé ženy za tím účelem přicházely nevěstu přivítat.*“¹⁴⁶ Chléb měl v tomto případě důležitou symbolickou roli.

Všichni z okolí se shromáždili, aby viděli „mladou paňmámu“, její svatební šaty a výbavu. Zvykem bylo pozorovat, zda bude při vystupování čekat na přistavění židle, nebo

¹⁴⁴ PŘIKRYL, František. Záhorská svatba na Moravě. In *Český lid* 17, 1908, s. 231.

¹⁴⁵ PŘIKRYL, František. Záhorská svatba na Moravě. In *Český lid* 17, 1908, s. 231.

¹⁴⁶ HRUBÝ, Josef. Nevěsta na svatbě. In *Český lid* 23, 1914, s. 388.

sestoupí sama, to jí šlo k dobru. „*Hodí se k nám, bude rázná, dovede si pomoci, nebude pod pantoflem a pod.*“¹⁴⁷

Když dorazí k ženichovu domu, vyjdou jeho rodiče naproti a řečník prosí je o dobré přijetí nevěsty. Matka ji obejmě a udělá jí znamení kříže. Někdy hodí matka nevěstě koště do cesty, aby poznala, jak se bude stavět k hospodářství, když je bez povšimnutí překročí, bude i k hospodářství nevšímavá, když je ale vezme a odhodí, bude prý pracovitá. Všichni jsou zváni ke stolu, nastává představování příbuzných a začíná se znovu hodovat. Skládá se nevěstin nábytek, ale ženy, které přivezly podušky, nechtějí slézt a vydat je. Poroučí si, čím se nechají vyplatit a po čem z vozů vystoupí, až když je jim všechno slíbeno, zasednou mezi hosty.¹⁴⁸

Opět se pije a zpívá. Později přijde družba a žádá ženy, aby mu nevěstu vydaly, ty ale odmítají a odpovídají: „*My ji máme, Ale neprodáme; My si ji necháme, Do postýlky dáme, Až přijde Pepíček, Její mužiček, Tomu ji prodáme.*“ Po té družba: „*Já vám za ní dám, co budete chtít.*“ Ženy odpoví: „*Ona, aby se k tobě dostala, musí mít zlatý žebřík; jestli ten jí vystavíš, bude tvoje.*“ „*Zlata v Čechách nemají, ale stříbrný bych vám vystavěl.*“ Ženy konečně svolí, udělají křídou žebřík přes stůl, na „šprle“ vysází družba dvacetníky nebo tolary, nevěsta po nich kráčí a vletí mu do náručí. Zatančí si spolu a pak ji vrátí ženichovi.¹⁴⁹ Novomanžele všichni nabádali, aby si zapamatovali, co se jim bude první noc ve vlastní domácnosti zdát za sen. Věřilo se, že tento sen se vyplní.

Poté se hosté odeberou do hospody, kde slaví až do rána, kdy naposledy posnídají v ženichově domě a odejdou s vejslužkou. Družba jede s družičkou, vyprovází ji totiž až domů, kde se opět hoduje a pije až do rána. Potom jedou muzikanti k družbovi, kde dostanou také ještě občerstvení a družba s nimi vyrovná, co si smluvili.

Druhý svatební den byl jak je vidět plný zábavy a her. Ze snoubenců se stali manželé a to bylo zapotřebí náležitě oslavit. Takového úkolu se každý rád zhostil a pravděpodobně bychom nespočetali kolikrát se v tento den připíjelo na zdraví novomanželů.

¹⁴⁷ ZÍBRT, Čeněk - LÁBEK, Ladislav. Svatba na Plzeňsku. In *Český lid* 30, 1930, s. 281-285.

¹⁴⁸ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, 484-493.

¹⁴⁹ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, 484-493.

9. Konec svatebního veselí

*„Tyto veselosti končí v pátek. Mají toho všickni chvála Bohu dosti. V neděli pak ještě sejdou se u nevěsty „na popravky“ a tím zas všechno vrací se ku klidnému obvyklému životu.“*¹⁵⁰

V neděli po svatbě jedou novomanželé k rodičům nevěsty na oběd (jinak „popravky“ nebo „dobrou vůli“).¹⁵¹ Do té doby, nesmí se nevěsta od manžela vzdálit a vstoupit sama do domu svých rodičů, i kdyby bydlela hned vedle. Věřilo se, že by to manželství přineslo smůlu a že by manželka od muže utíkala.¹⁵² Nevěstini rodiče vystrojí hostinu jen pro nejužší okruh přátel. Obvykle to je také příležitost předat novomanželům peněžité věno. Hovoří se o proběhlé svatbě a domlouvají se plány do budoucna, především ohledně hospodářství.¹⁵³

Svatebníci a zvláště dívky, zasadí po svatbě do země rozmarýnu, která je zdobila, a čekají, zda se ujme. Komu kořeny nepustila, mohl se obávat brzké smrti. Především dívky chtěly, aby se jim proutek ujal, jinak nepřesvědčily ostatní o své poctivosti.

*„Po svatbě dlouho a dlouho se vypravuje po celém okolí o všech podrobnostech, nežli zase jiná událost veřejnou pozornost upoutá.“*¹⁵⁴

9.1. Z nevěsty se stává manželka

Pro ženu s koncem svatebního veselí končil její dosavadní styl života. Spolu se snubním prstenem se musela začít jinak oblékat, aby se jako vdaná žena odlišila od svobodných dívek. Očekávalo se, že bude odted' nosit zakrytou hlavu podle okolností buď čepcem nebo kloboukem. *„Po svatbě, jde-li mladá ženuška k nějaké slavnosti jako na svatbu a vystrojí se co nejlépe, tedy již s čepcem na hlavě. Chybují tedy malíři, kteří na svých obrazech malují selská děvčata s čepcem na hlavě. Venkovská děvčata nosí o slavnostech jen věnec. Když pak se provdají, nosí jen čepce. Každá by velikého posměchu a pomluvy utrpěla, kdyby si o slavnosti, jsouc svobodná panna, vyšla v čepci, anebo jsouc provdaná, vzala si na hlavu ještě věnec. Hned by jí vytýkaly, že jí to nepatří, a psí hlavu by na ni strčily.“*¹⁵⁵

¹⁵⁰ KRETZ, František. Na svatbě v Derfli. In *Český lid* 9, 1900, s. 315-316.

¹⁵¹ KELLEROVÁ, Anna. Staré zvyky z mého mládí v okolí Domažlickém. In *Český lid* 1, 1891, s. 73.

¹⁵² PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, 484-493.

¹⁵³ PAULUS, Vincenc. Svatba v okolí Chrasti. In *Český lid* 3, 1894, s. 103-111, 484-493.

¹⁵⁴ KOŘÁN, Josef J.. Selská svatba v okolí vorlickém. In *Český lid* 6, 1897, s. 138-142, s. 253-259.

¹⁵⁵ PŘIB, Jar.. Kdy ženské nosily věnec a kdy čepce. In *Český lid* 22, 1912, s. 384-386.

V nové domácnosti měla teď manželka prokázat znalosti, které jí byly vštěpovány celý dosavadní život. Žena se také od tohoto okamžiku mohla intenzivně připravovat na roli matky. Na svatbu pak ženy vzpomínaly, k tomuto účelu sloužily zvláštní pamětní předměty.¹⁵⁶

Zatímco manžel měl nyní povinnost ji živit, šatit a zajistit střechu nad hlavou, ona mu měla poskytnout odpovídající zázemí a klidný čistý domov, kam se po celodenní práci vracel. O tom, jak manželský život po svatbě vypadal, podává dosti svérázný obraz jeden ze článků, pro zajímavost dvě z jím zaznamenaných historek uvádíme: „*Ná Marjáno, co se pořád s tým tvojítn hrdlujete, přej ti zasej naklúkl. Vidíš, já celej čas, co su s mojím, nevím, jak je ruka těžká. Dyt se mu ani neozývej, dyž donde navaleněj. — No ja, tetičko, vy nevíte nic Co pak vaši. Ale ten můj! Ani po dobrotě, ani po zlým s ním za-ozprávět nemožete. Esli zavřu večír, nabije mě, že zavírám, že mosí klúct. Esli nezavřu, na keho přej sem čekala, pro keho sem nechala» otevřený a už mě mlátí. Bože spravedlivej, tetičko, já na nekeho myslet, lítostů nevím, kady chodím. — A milá brachu, dyž je to tak, to beztak mosíš mět trpělčí sádlo (svatou trpělivost), dyž tě cituje, jak baba čerta.*“¹⁵⁷ Nebo mohl každodenní manželský život vypadat takto: „*Každej ten ožgera (opilec) by měl mět takovou ženu, jak je tá Uliána. On jak se dá do pití, neví, kdy má přestat. Ale jak ho to pomine, je zas jak patří a dělá o strhání. Toťkaj pro něho došla do hospody a jak ho liská, ak ho liská, nejmíň dvacet facek dostal a on nic, šel jak ta ovca za nů dom. Takovej mordskej chlap, ona jak pírečko a poslechne ju. Dyby ho měla druhá a netrúfala si na něho, byl by jednostejně (neustále) navalenej.*“¹⁵⁸

Po svatbě přišla doba, kdy měla žena jako manželka a matka zúročit všechny znalosti a dovednosti, které jí byly po celý dosavadní život vštěpovány. Je nemožné hodnotit, jak po svatbě vypadalo manželské soužití. Ale na svatbu žena vždy vzpomínala, už proto, že krásně oblečená poutala pozornost všech jen sama o sobě. Svateb se potom účastnila jen jako host, ale měla už jako vdaná žena právo účastnit se čepení nevěsty.

¹⁵⁶ DVORÁKOVÁ, Hana. Svatební upomínky v prostředí venkova a malého města v 19. století. In HALÍŘOVÁ, Martina (red.). „*Oznamuje se láskám našim ...*“: aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí. Pardubice, 2007, s. 129-133. ISBN 978-80-86046-97-6.

¹⁵⁷ ŠEBESTOVÁ, Augusta. Lid vykládá o manželství. In *Český lid* 12, 1903, 365.

¹⁵⁸ ŠEBESTOVÁ, Augusta. Lid vykládá o manželství. In *Český lid* 12, 1903, 365.

10. Závěr

Naše bakalářská práce se zabývá tématem svatby jako jednoho z přechodových rituálů. První kapitola vysvětluje pojem přechodových rituálů a osvětluje jejich význam v životě člověka. V tomto ohledu jsme vycházeli z klasické práce francouzského etnologa Arnolda van Gennepa *Přechodové rituály*. Svatba jako jiné přechodové rituály má tři fáze: odlučovací, pomezí a slučovací. K pojmu rituál se váže mj. pojem obřad, který obecně působí kladně na pocit sounáležitosti v kolektivu. V případě svatby se společenství lidí – svatebčanů účastní svatebních obřadů a dávají tak nově vzniklému páru jistou legitimitu. Tak mohli symbolicky pomoci vstupu mladého páru do jejich společného života. Pro nevěstu i ženicha svatba znamenala vstup do životní fáze, kdy budou samostatní a založí vlastní rodinu. Z toho důvodu byl tento přechod doprovázen celou řadou rituálů, které měly zajistit, aby následující období bylo šťastné. Proto tato práce klade důraz na zvyky a obyčeje ilustrující tento přechod.

V další části je představen hlavní pramen naší práce, časopis Český lid. V rámci této kapitoly jsme se seznámili se zakladatelem časopisu i autory článků. Těžiště práce spočívá v rozboru článků z let 1892-1932, tzn. 32 ročníků. Na základě těchto článků mapujeme svatbu od prvních příprav až po konec svatebního veselí. Časopis Český lid a jeho zakladatel Čeněk Zíbrt položili základ ke studiu etnologie u nás. Dopisovatelé časopisu, především amatérští nadšenci, tak dostali prostor zveřejnit informace často dosud jen ústně předávané. Proto je třeba brát ohled na širší časový záběr článků, někteří autoři píšou z vlastní zkušenosti, a jiní zaznamenali vyprávění své babičky, což znamená, že se pohybujeme nejen v 19., ale i 18. století. Venkov tak zachoval zvyky a tradice, které nám Český lid umožnil prostudovat a analyzovat.

Demografický výzkum zaměřený na sňatečnost nám osvětlil statistická fakta, jako průměrný věk, kdy lidé vstupovali do manželství (vrcholu dosáhl v roce 1857, kdy se muži ženili průměrně ve 32,4 letech a ženy 27,5). Čtvrtá kapitola mimo jiné hodnotí, jak důležitou roli hráli v 19. století rodiče ve výběru partnera svých dětí. Jejich pozice v rozhodovacím procesu mladých lidí sice klesala, ale v majetkových záležitostech (věno, náklady na samotnou svatbu a budoucí život manželů) měli stále hlavní slovo, což se projevilo v následném sepsání svatební smlouvy.

Po námluvách přicházely zasnuby, které měly ustálenou tradiční formu. Při zasnubách i pozdějších přípravách svatby pomáhali často profesionální „řečníci“. Přípravy spočívaly především v dohodě mezi budoucími manželi a jejich rodiči a sepsání této dohody ve formě svatební smlouvy. Teprve po sepsání smlouvy mohly začít přípravy na samotnou svatbu.

Ta se slavila nejčastěji na podzim a trvala tři dny. První (většinou úterý) a třetí den se slavilo v domě nevěstinych rodičů, druhý u ženicha.

Pro rodinu byla svatba finančně dost náročná. Náklady si mezi sebe rozdělili rodiče obou snoubenců, přičemž pozvaní hosté jim nosili před svatbou dary (často naturální). Vedle rodiny byli svatebčany i sousedé z vesnice nebo vrstevníci novomanželů. Všichni byli bohatě pohostěni, protože na svatbě potažmo hostině rodina nešetřila.

Nevěsta i ženich si v rámci příprav opatřili svatební oděv. Šatům nevěsty věnuje práce více prostoru, protože pro ni byla svatba jednou z malá událostí, kdy byla středem pozornosti. Nevěstu čekala velká změna dosavadního života, proto byla neustále obklopena družičkami a jinými ženami, což mělo ulehčit její přeměnu ze svobodné dívky ve vdanou ženu. Novomanželka se přestěhovala od rodičů k manželovi a očekávalo se, že spolu co nejdříve založí rodinu. Na tuto roli se připravovala celý dosavadní život, proto přechod k ní měl být pro ni co možná nejpříjemnější a nejslavnostnější.

Snoubenci za pomoci družiček a mládenců chystali vše potřebné na svůj velký den. Ustálenou formu mělo také zvaní hostů na svatbu. Pozornost jsme věnovali vedle oblečení nevěsty, ženicha, družiček a družby i všem ostatním svatebním atributům (svatební kytice, svatební praporec atd.). Následně jsme se „zúčastnili“ svatby, přičemž největší pozornost jsme věnovali prvnímu dnu, kdy se konal obřad. A události před a po obřadu nám nejlépe dokázaly, které části svatby představují jednotlivé (odlučovací, pomezí a přijímací) části přechodového rituálu. Například ráno svatebního dne bylo ve znamení dojemného loučení nevěsty s rodiči a starým domovem. Bylo zapotřebí náležitě uzavřít starou životní kapitolu, aby mohla jako mladá žena vstoupit do životní etapy, kdy založí vlastní rodinu ve vlastním domě.

Svatba se ukázala být vhodným příkladem přechodového rituálu a to především díky svému veřejnému charakteru. Zázitky, které si hosté odnesli ze svatby a někteří později zaznamenali, jsou zdrojem cenných a zajímavých informací.

Články z časopisu Český lid nám umožnily nahlédnout alespoň z části do slavnostní události, jakou je svatba, a do období, které jí bezprostředně předchází. Venkov uchoval zvyky a tradice staré desítky i stovky let a Český lid nám je zprostředkoval a uchoval jejich obraz do dnešních dnů. Předkládaná práce nastínila jeden z možných pohledů, kterým lze na problematiku svatby nahlížet.

11. Prameny a literatura

Archivní prameny

Český lid, r. 1891 – 1932, (1891-1914 vydavatel Šimáček, 1924-1932 Svátkovo nakladatelství)

Encyklopedie, slovníky

Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. Díl 2. G/L. Praha, 1997. Encyklopedie Diderot. ISBN 80-85841-33-9.

Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. Díl 4. S/Z. Praha, 1997. Encyklopedie Diderot. ISBN 80-85841-35-5.

Literatura

Jean-Claude BOLOGNE. *Svatby: Dějiny svatebních obřadů na západě*, Volvox Globator, Praha 1997, 1. vydání, ISBN 80-7207-054-1

Václav FLOREC (ed.). *Lidová kultura a současnost: Čas života*. Svazek 10, Blok, Brno 1985.

Václav FLOREC. *Lidová kultura a současnost: Svatební obřad*. Svazek 9, Blok, Brno 1983.

Arnold van GENNEP. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. NLN, Praha 1997, ISBN: 80-7106-178-6.

Martina HALÍŘOVÁ (red.). „*Oznamuje se láskám našim ...*“: *aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Východočeské muzeum v Pardubicích, Pardubice, 2007, ISBN: 978-80-86046-97-6.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. 2. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

Jiří KLABOUC. *Manželství a rodina v minulosti*. Orbis, Praha 1962

Ludvík KUNZ, *Soupis prací Zibrtova Českého lidu*. ročník I-XXXII 1892-1932, Praha 1960

POJAROVÁ, Tereza – ŠALANDA, Bohuslav. *Přechodové rituály: Bakalářská práce*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2002. 49 s.

Texty z internetu:

SECKÁ, Milena – WOITSCH, Jiří. *Nástin dějin časopisu Český lid*. [cit. 2009- 5- 20]. URL: <http://www.eu.cas.cz/index.php?k=44>.

12. Přílohy

příloha 1: obálka prvního ročníku časopisu Český lid

příloha 2: obálka 24. ročníku časopisu Český lid

příloha 3: nevěsta s ženichem ve svatebním oděvu (fotografie Václava Bartoňe v Uherském Hradišti)

příloha 4: svatební kytice z Litomyšlska, („Ženich“), fotografoval G. Polnický

příloha 5: svatební praporec z Kališť (80X80 cm), líc, kreslil F. Navrátil

příloha 6: tištěná pozvánka na svatbu

příloha 7: reprodukce, vůz se svatebčany jedoucími do kostela

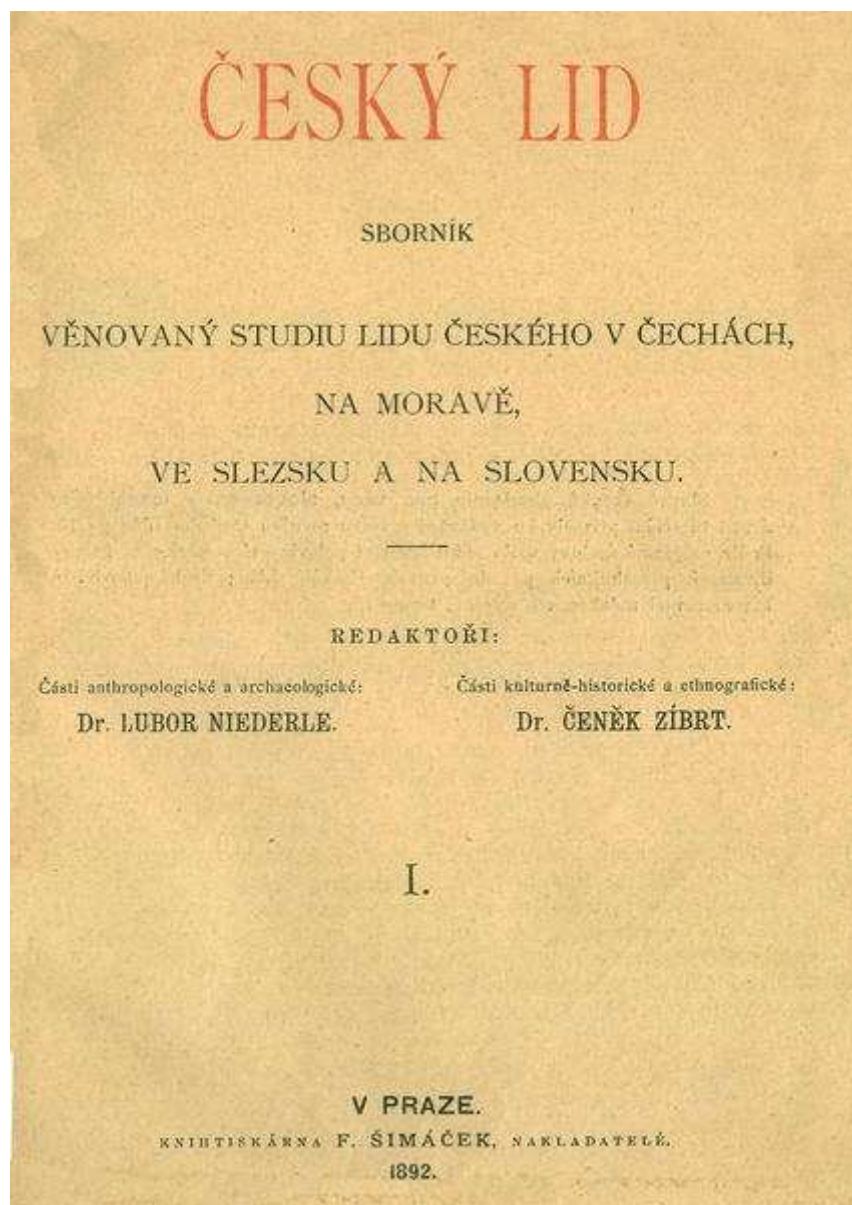
příloha 8: fotografie ukazující zvyk zatahování cesty při cestě svatebčanů z kostela, fotografoval Hynek Gross

příloha 9: nevěsta v čepci – očepeň nevěsta, fotografoval J. Kopáč

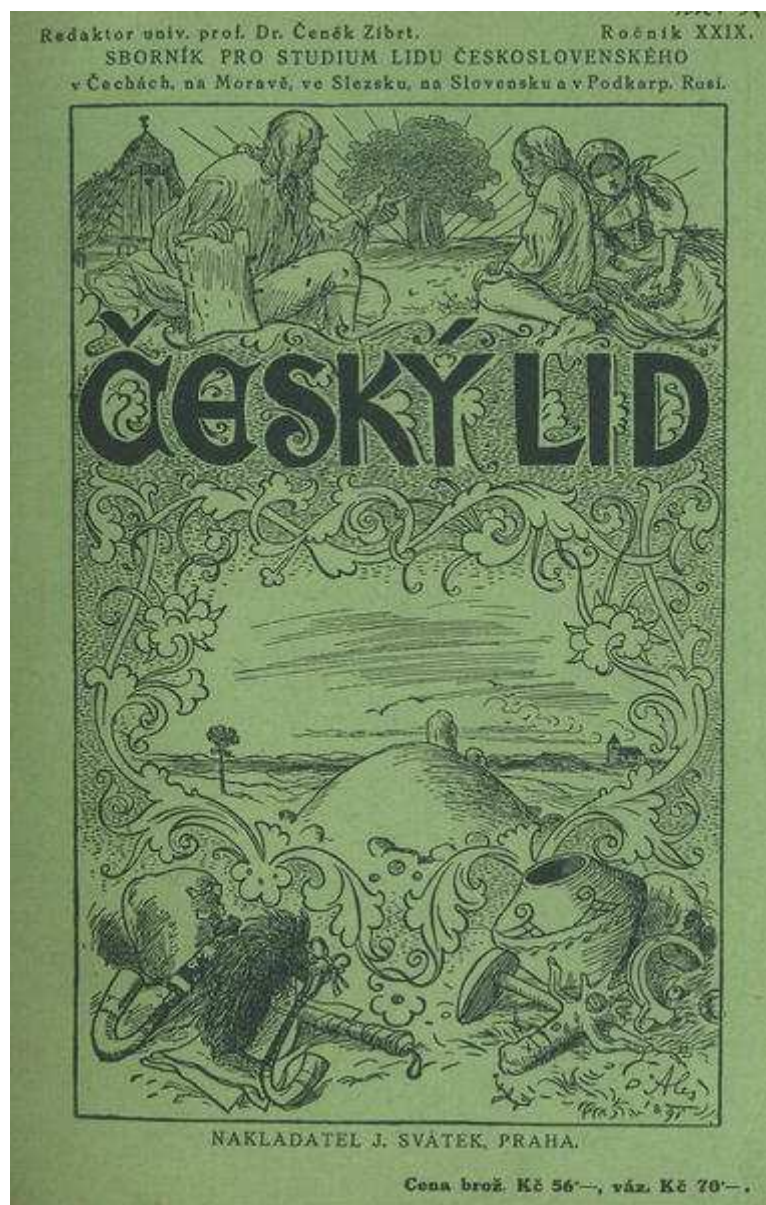
příloha 10: vyobrazení „říčice“ – zvláštního svatebního pečiva

příloha 11: nevěsta si odváží svou výbavu do nového domu – symbolicky „převážení peřin“, fotografoval J. Strouhal

příloha 1: obálka prvního ročníku časopisu Český lid

příloha 2: obálka 24. ročníku časopisu Český lid

příloha 3: nevěsta s ženichem ve svatebním oděvu (fotografie Václava Bartoňe v Uherském Hradišti)

zdroj: KRETZ, František. Na svatbě v Derfli. In *Český lid* 9, 1900, s. 305-316.

příloha 4: svatební kytice popisovaná v kapitole 6.5., svatební kytice z Litomyšlska, („Ženich“), fotografoval G. Polnický

zdroj: NOVÁKOVA, Teréza. O rozličném nádobí a nářadí na Litomyšlsku. In *Český lid* 2, 1983, s. 391-402.

příloha 5: Svatební praporec z Kališ' (80X80 cm), líc, kreslil F. Navrátil

zdroj: NAVRÁTIL, František. Starodávne praporce jihočeských obcí. In *Český lid* 26, 1926, s. 37-41.

příloha 6: tištěná pozvánka na svatbu

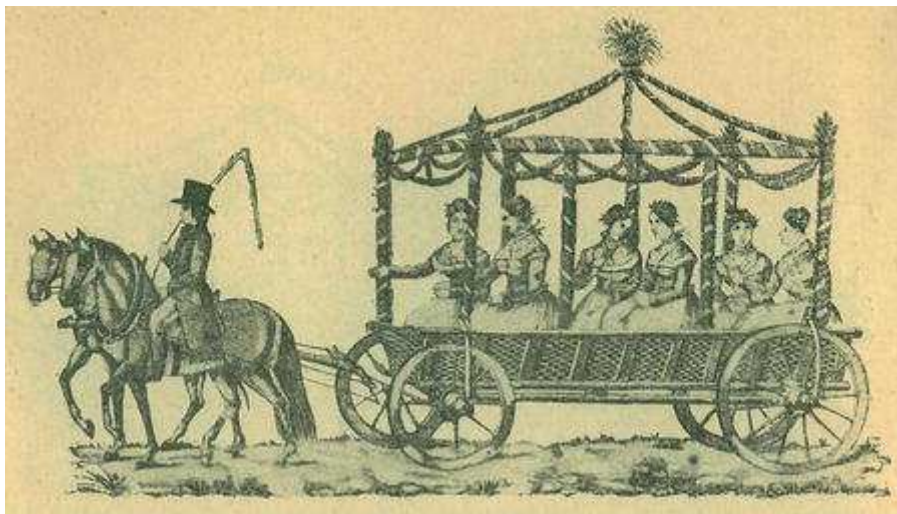
Spůsob aneb Naučenj Mládenčůw, kterj se k zwanj na Swadby potřebowati dagj.

NB. Gedenkajdů, kdo na swadby zwanj potřebowati se dá, má pilný pozor dáti, aby osobám mužského a ženského pohlawj, které žuwe, podle Stawu gegich titulirowati a kde gest U. U. položeno, nedotiko hostj, ale y ženicha newěstj jméno gmenowal.

Slowutně a mnoho wzáctně Poctiwosti Pane U. U. aneb Panj U. U., že tento Přjchod a Šádest našj w dobré obrátíte, za to wetiwě žádáme. Na přednjm Mjště wzlazugi Páni Rodičowé, tolikéž y Pan ženich s swau nehmilegšj newěstau dobrj a šťastnj den powěditi, přitom Pánu, tolikéž Panj i Panně Decři / Štěstj zdrawj / hogueho Božjho Požehnanj a wšfeh spashlednjch wěch podle Duffe y Těla za prodlaužená Léta na Wšemohaučóm Pánu Bohu wprtimně wjssugj. Dálegi toho před Pánem tenná nečinjce, že z wnutnjtj Pána Boha wšemohaučjho poctiwj mládenec U. (neb Wdowec U.) umjnul w Staw Swateho manželswa / s poctiwau Pannau U. (neb wdowau U.) dcerau wlastnj Slowutneho Muže Pána U. U. Sauseda zdegšjho wstapiti: Y uznawagjce to ti nowj manželé, že takowj poctiwj Štatek Swadebnj bez dobrjch a poctiwjch Lidj obogjho Pohlawj nemůž / obšjbili sobě wzáctnau Osobu Pána, spolu s nehmilegšj Panj Manželsau, s Pannau Dcerau aneb s tým by se koliw z přjbytku lastawého Pána libilo, a sice nejprwe t wyslyssenj Smláw Swadebnjch, též tak do Chrámu Páně Swatého U. U. tu Potwrzenj gich Manželském Dne U. U. w Sedinu U. U. kannj (neb Nesspornj) doprowoditi, po Potwrzenj pak gich / s ginšjma Páni a Přátely do Přjbytku Pána U. U. Prácy wážitj / a tu počestnau kolacy / čim ge Pán Bůh naděsiti ráčil, že budau společně lastawě požjwati, žadagj. Naproti čemuž ti nowj manželé, tolikéž Páni Rodičowé, zakazugj se wššm dobrjhm, nebudau-li moci Službami swjmi, aspoň počornjmi modlitbami odsluhowati. My pak dožadanj Služebnjch w te Důwěrnosti gsme, že Šádest Pána Ženicha, tolikéž y naše od Pána Štuffem naplněna bude.

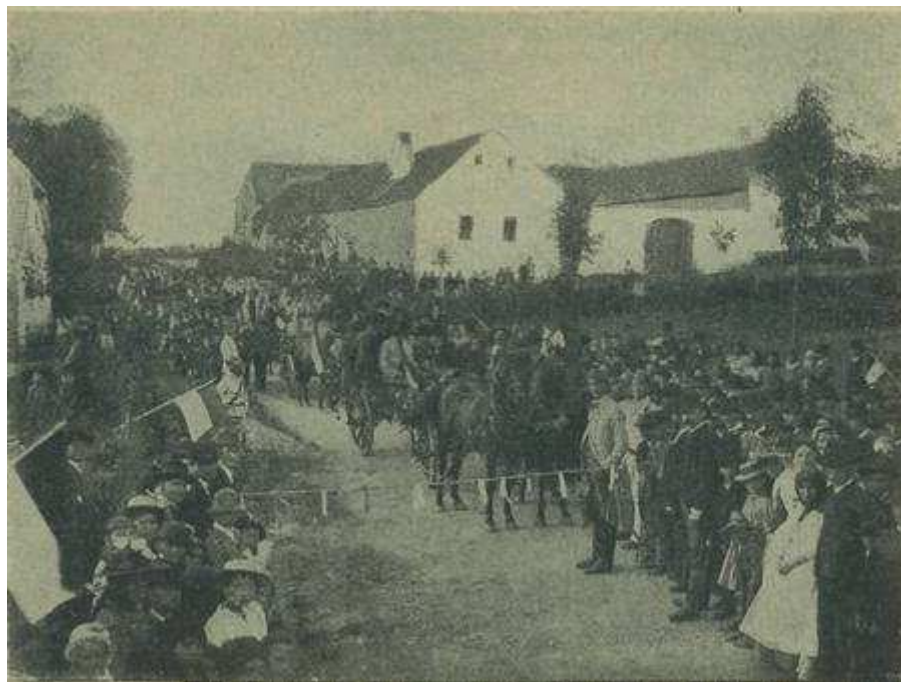
zdroj: ZÍBRT, Čeněk. Tištěné formuláře lidových pozvání na svatbu a křtiny. In *Český lid* 3, 1894, s. 337-339.

příloha 7: reprodukce, vůz se svatebčany jedoucími do kostela

zdroj: ZÍBRT, Čeněk. Svatební a obžinkový průvod z pracheňského kraje r. 1836. In *Český lid* 12, 1903, 311-316, s. 311-316.

příloha 8: fotografie ukazující zvyk zatahování cesty při cestě svatebčanů z kostela, fotografoval Hynek Gross

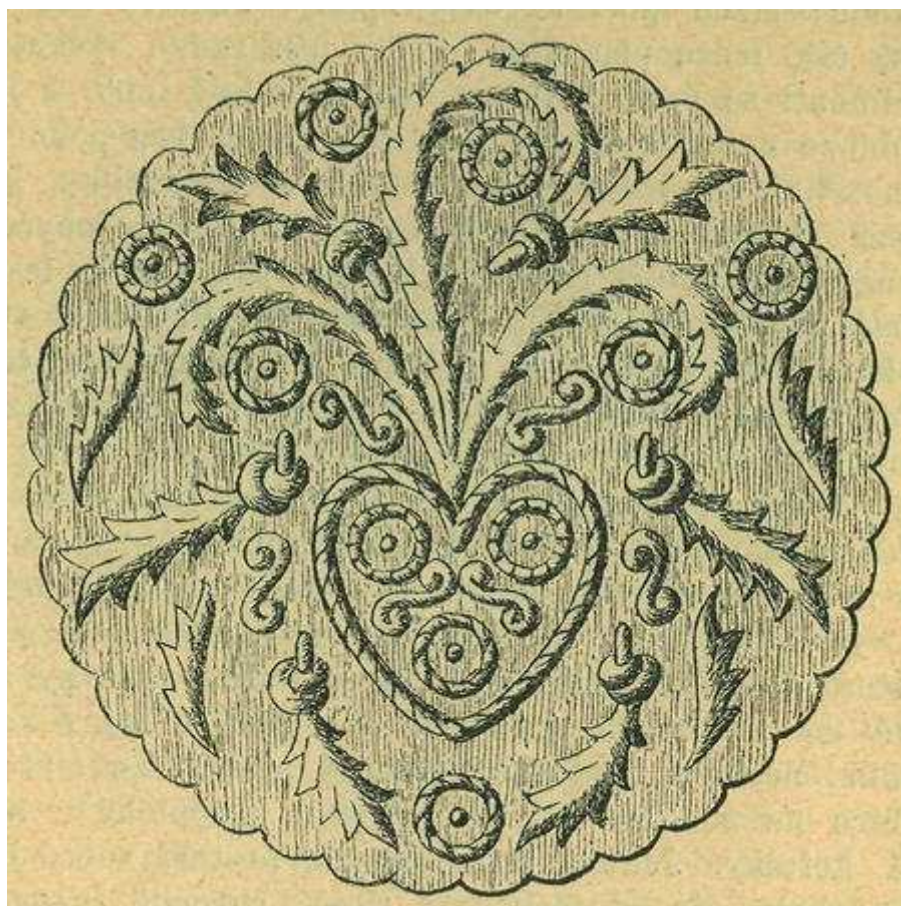
zdroj: ZÍBRT, Čeněk. Zalikování selské svatby v Plavsku u Jindřichova Hradce. In *Český lid* 18, 1909, s. 280.

příloha 9: nevěsta v čepci – očepená nevěsta, fotografoval J. Kopáč

zdroj : KOPÁČ, J. Čepce a čepeni horácké. In *Český lid* 12, 1903, s. 23-25.

příloha 10: vyobrazení „řičice“ – zvláštního svatebního pečiva

zdroj: LEGO, František. Svatební pečiva z jižních Čech. In *Český lid* 7, 1897, s. 129-132.

příloha 11: nevěsta si odváží svou výbavu do nového domu – symbolicky „převážení peřin“,
fotografoval J. Strouhal

zdroj: ZÍBRT, Čeněk. Na svatbě chodské. In *Český lid* 8, 1899, s. 425-427.

13. Resumé

Diese Bachelor-Arbeit befasst sich mit dem Thema Hochzeit als eine der Übergangsriten. Das erste Kapitel widmet sich den Übergangsriten und ihrer Bedeutung im Menschenleben. Hier sind wir von der klassischen Arbeit des französischen Ethnologen Arnold van Gennep „Übergangsriten“ ausgegangen.

Im nachfolgenden Teil wird die Hauptquelle dieser Arbeit vorgestellt – Zeitschrift „Český lid“. In diesem Kapitel werden wir den Gründer und die Autoren der Artikel kennen lernen. Schwerpunkt der Arbeit liegt in der Analyse der Artikel aus den Jahren 1892-1932, d.h. von 32 Jahrgängen. Auf der Basis dieser Artikel beschreiben wir die Hochzeit von der ersten Vorbereitung bis zum Ende der Hochzeitsfeier.

Hochzeit war eine der wenigen öffentlichen Familienfeier. Insbesondere in von uns betrachteten Zeit und Ort, d.h. tschechisches Landgebiet im 19. Jh. Außer der Familie waren auch Nachbarn aus Dorf und Altersgenossen der Neuvermählten dabei. Alle wurden reichlich bewirtet, weil die Familie auf der Hochzeit nicht gespart hat. So konnten die symbolisch dem Ehepaar beim Eintritt in die neue Lebensphase bei helfen, wann sie absolut selbstständig werden und eigene Familie gründen werden, deshalb war dieser Übergang mit einer Reihe Riten begleitet, die eine glückliche Zukunft sichern sollten. Aus diesem Grund legt diese Arbeit einen hohen Wert auf diese Sitten.

Wir haben Vorbereitungen der Hochzeit von der Verlobung und Schreiben des Ehevertrags beobachtet, die Rolle der Eltern und professionellen Vermittler bei dieser Phase bewertet und alle praktische Sichten des Ehe-Eintrittes beschrieben, vor allem Eigentumsangelegenheiten (Heiratsgut, Kosten für Hochzeit, Sicherung des Ehepaars für die Zukunft).

Wir haben die Kleider der Braut und des Bräutigams und alle weitere Hochzeitsattributen untersucht (Hochzeitsstrauß, Hochzeitsfahnen usw.). Weiterhin haben wir an einer Hochzeit „teilgenommen“, wobei wir uns vor allem auf den ersten Tag konzentriert haben, wann die Zeremonie stattgefunden hat. Die Veranstaltungen davor und danach haben uns gezeigt, welche Teile der Hochzeit die einzelnen Teile der Übergangsritte darstellen.

Die Hochzeit hat sich als ein günstiges Beispiel eines Übergangsrites gezeigt und zwar dank seines öffentlichen Charakters. Andere Übergangsritte begleitende Familienfeier sind nicht so ausführlich beschrieben. Auch als Quelle ist die Zeitschrift „Český lid“ mehr als günstig, da durch die Beteiligten ein Zeugnis über die große Bedeutung der mit Hochzeit verbundenen Ritten.